

ائل دىلى وادبىياتى

۱۲

همكاران ثابت:

سرپرست تحريريه	بهزاد بهزادى
مسئول بخش ادبیات شفاهی مردم	علیرضا صرافی
مسئول بخش واژه‌های محلی و لهجه‌ها	اسماعیل هادی
مسئول ادبیات آشیقی	جواد دربندی
مسئول بخش قصه‌ها و افسانه‌ها	محمد رضا کریمی
مسئول بخش امثال و حکم (آتالار سوئزۇ)	ائل اوغلو(صدیيار وظيفه)

ويراستار: م. رزاقى

حروفنگار: کاوس نصیرى

بو ساپئى ئىن اىچىنده كىلر

صحىفە

١٣١	فريدون محمدى	يئىرلى سۆزلى - اردبىل - چاناق بولاق كندى ثريا بخشى
١٣٤		آتالار سۆزۆ - زنجان
١٣٧	ابو طالب اللھيارى (توتقۇن)	آتا - بابا مثل لرى شاعيرلرىن شئعرىنده تۈس ابه
١٤١	فريدون محمدى	
١٤٤	محمد عابدين پور	كند آنا - بالا اوپۇنلارئ(٢) - مرند - چاي هرزند جود درېندى
١٤٨	محمد رزاقي	اوستادنامە
١٥٩	قالىيە حاجى يئوا	نخچىوان، ایران تۆركلرى و ...
١٦٤	صىمد چايلىء	نووپروز بايرامىء
١٦٧	على برازندە خليلى (تۆرك)	شاه و تلخىك
١٦٩	عسگەر كريمى	لعلى گۈونھەر
١٧٢	محمد عابدين پور	مرند شهرىنده اوشاقلارئ اوپۇنلارئ
١٧٦	عباس مهيار	شبئە چىخارتما گاۋگاندا (٥)
١٨٥	محمد عبادى	آشىق علسگىرلە آروادىء آنا خاتىم
١٨٨	محمد على نقابى	معجز يارادىجىئىغىندا موسىقى آلتلىرى
١٩١	عزيز محسنى	آقىشلار

یئرلى سۆزلر

اردبیل چاناق بولاغ کندى

• توپلايان: فريدون محمدى

زامباغ Zambaq آرپا - بوغداشىن گۈنى
بىچىلىميش سۆتپۇلۇ.

ساوماق Savmaq سويمۇ آرخ دان
دۇندرىمك، يىخماق.

سركىش Särkeş بير امجه يىي كور اولان
حئيونان. باخ: تايى يېلىن.

سوت تىكان Süt tikan آلاق تۈۋوچ.
Sözə gəlmək سۆزه گلەمك ساواشماق.

سومه Sümə قۇيۇنون ايلك دەفه
قىرخىلىميش يۇنو.

سيتال Sital نادىنج اوشاق.
سىئىزماق Sızmaq قۇرخماق اثىرىنده

قىئىشىلماق.
شادارا Şadara نۇخود الەين قلىير.

شىل لىنكىمك Sellənmək گىئىنلەمك.
شوت تۈرەمك Şüt torəmək روشىد

ائىلەمك، بؤئىيەمك.
شوت دورۇمك Şüt dörümək مات

دوروب باخماق.

دارىشقانلىق Darışqanlıq يېرىن
تنگلىيگى، دار اوْلماسى.

دئىيتلىشمەك Deyitləşmək بىر -
بىرىنە آجىقلى داتىشماق.

دمروۋ Dəmrov (فا. دمل).
دوېبۈلنمەك Döbülenmək بۇش

بۇشونا دۇلەنماق.
دۇددولانماق Dodulanmaq باخ:
دۇبۈلنمەك.

دۇردىقلاع Dörd qulağ آلاق نۇۋۇز
دۆر.

دۇر دۇر Dor dor گۈئى زىنگلى بىر
گۆل.

ديرهشىمەك Dirəşmək زۇرسوز
آدامىئىن، اوْزۇنلىن زۇرلوسونون اوْستۇنە
جومولماسى، چىكىنەسى.

ديشдан Dişdan دۇشان كىمى قاباق
دىشى يېكە اولان.
دېلغىر Dilgir هېتكىلى.

قىرمىزى ئەنچىرىنىڭ قىرمۇزى داشىشان، رۇك داشىشان.	شۇتومك Şütümek اوزۇنە مربوط اولماقان ايشلەرە قارئىشماق.
قىروق Qirov تۇرپاڭىن بوز دۇنماسى. [تۇرپاڭ قىروق باغلاشىپ].	شۇلكومك Şulkümek زۆرىمك. باخ: سوّمچۆمك.
كان Kan تۇنۇل، كۆھول.	شىرتۇ Şirto ۱) موندار آدام ۲) آشغال سوپىون قوبىوسو.
كېنگ kəpənək تۇپوغون، قۇيۇنون و قوزونون، بوغازىئىن آلتىئىن شىشىردىن مرىضلىك.	فېندىللىي findılı (فا. بشكىن) [كىفسى سازادىر، فېندىللىي وزورور]. باخ: چىرتەمىق. قابسانماق Qabsanmaq آرئىقلاماق.
كرىك kərtik نازىك [آتالار سۈزۈن: اوْتۇراق چوواڭ، كرەتك باش].	قاخورد Qaxurd ۱) آغاچىن قايىغى و قىرىئىغى ۲) قانقاڭىن (بىر نۇۋەتىكىن) چۈپۈز ۳) بالدىرغاتىن چۈپۈز.
كم kəm بوغدانىءى و آرپانىءى آرېدان بىر وئىسەلە.	قاراياخا Qarayaxa (فا. لباس شخصى).
كمچىگ kəmçig آغزى ئەنچەن، كمچەن.	قارغا دىلى Qarğı dili يىئىمەلى بىر آلاق.
كۈبر köbər ۱) يۈلۈن قىراڭىءى ۲) ليپاسىن قىراڭىءى.	قانجالماق Qancalmaq آرئىقلاماق.
كۆر سىچان Kor siçan چۈل سىچانى.	قايتابق Qaytaq هاناتىن اوھلىنە باغانان آغاج.
كوفدان كوف Küfdan- küf نابود [آللاه كۆفدان كوف ائله سىن].	قايىساوا Qaysava خورما ايلە ئىمۇرتاتىن بىشمىشى. [آتالار سۈزۈن: ايتە باخ، قايىساوا دان پاي اومور].
كولەمك küləmək اينسائىن يا حئىۋاتىن قول قىچىن باغلاماق.	قايئيرماق Qayırmaq بوغدانىءى و... قلبىر ايلە آئىرد ائله مك. [بوغدانىءى قايئيردىق].
كۈوهن Küvən ايکى چىشىنин اوزىتسىءى.	قورشانماق Qurşanmaq قوشولماق.
كىشىگىرمك Kişgirmak ايتى جومماغا تحرىك ائله مك.	قويماق quymaq اون ايلە شىكرين و سارئ كۆكۈن بىشمىشى تزە دوغان آروادلارا بىشىرەرلر.
كىلمك kilmək دۆپۈن نۇوو دۆر. باخ: ھىلەمەئى.	
Godan bucaq گودان بوجاق داغىتىق، سېلەنمىش.	

هەندىن- سەندىن وورماق həfdən-	گۇرنىش وورماق gürnəş vurmaq
سەندىن باخ: دارتان- پارتان. səfdən vurmaq	قوْيىونلارىئىن تۈپالانماسىءى. [قوْيىونلار]
ھەليم سوپىو həlim suyu	گۇرنىش ووروب ياتىپ لار].
سوزۇلموش سوپىو. سۆزۈلمۈش سوپىو.	گۈلۈر gülür خاشائين، يۇنجائىن، و... اۋۇوتتسو.
ھەن- ھەن ائلهمك hən- hün	گىزىلىتى Gizilti دىشك آدام.
چائىشماق. eləmək	لۇتۇك lütük توکۇڭ ئىتمىش حىپوان.
ھەجىشمك höcəşmək بحث ائلهمك.	لېم تاش limtaş كۆنه پارچا و لىباس.
ھۇرتوم Hortum بوغازىن آلتىئىن ساللانمىش اتى.	مئترو Metro بؤيۈك اندازىدە بىر فرش.
ھۇزالاماق Hüzalamaq اووماق، اووكلمك.	مربود mərbud ايگىد [فىيلان كىسىن مربود اوغلو وار].
ھوشۇ قارا Huşu qara آغلۇ آز.	موخەئى muxəy عطىرىلى دنه. (ف. هل).
ھۇۋر hövr محبّت. [فىيلان كىسى ھۇۋر ساڭىب].	موشا müşə موختىمە، پول سىئىز. [فىيلان كىسى ھۇۋر ساڭىب].
ھىلەئى ئەچىخماق Hılıfi çıxmaq	مېرروو Mirrov پىشىكلىرىن جۆتلەشمە يە شەھەتى.
مئيوانىن خاراب اولماسىءى.	مېنیيوف miniyof نىئى، بالابان.
يال Yal آلچاق داغ، تپە.	نفتە nəftə بىدەنин اىيى گلن يئرى.
يالاۋ Yalav آلاۋ، اوذ.	[نفتەسى قولتوغۇ دور: قولتوغۇندان اىيى گلىرى].
يائىخماق Yanıxmaq گۈئىنۈكمك، حىرىت ئىئىمك.	نير Nir مۆستطىل شكلىндە اوزون آغاج.
ياداوا yava پىيس.	باخ: نال.
يائى آرىغى ئەچىخماق Yay arığı آرىق ايت.	واختلىٰ vaxthlı تىزدىن [صوبىج واختلىٰ دوردوم].
يئىلىكمك yelikmək يىئل دەيىب قوروماق.	ۋىزىتىماق vizitmaq يىئل چىخارتماك.
يىنگى Yengi تىزە. [ائىلە يىنگى گلمىشدىم كى سىن گىلدىن].	هاچان Haçan ھاواخت؟، نە واخت؟.
يىللى li آغىل سىئىز، يانشاق.	ھاماۋ Hamav شريك، اۇرتاق.

اھرىن يئىلى سۈزلىرى

ايسکوپ Iskop سانچاق.

گاي Gay باشا دوشمز، آنلاماز.

بئش تون Beş ton مينى بوس يا

او تو بوس.

آقاalar سۈزۈ

• زنجان ثريا بخشى

- روفا وئرە، وئرە، چىخار مىس باهاسىئنا.

ز

- زاهيد نه بىلير شراب قدرىن، ائشىشك

خۇرەتى ساماندىء قارداش.

- زحمت چكىن بال يئىھەر.

- زرگەر دئىيلر ايشين ندىر؟ دئدى
آروادلارىن آغلى اولسما هېچ زاد.

- زرگەر دئىيلر هاچان ايشين كاساد
اولاجاق، دئدى نىچەكى آروادلار وار،
ايشىم ايشىدى.

- زئىنچىئىن اوز توپودو.

- زىرنىڭ جۆجە، تىز تندىرە دۆشىر.

- زىرنىڭلىكىدە نىچە قارداش سان؟.

- زىمىستان گۈرمەئىن بولبۇل، باهارىن
قدرىنى بىلمىز.

ث

- ئاواب ائلهدىم، كاباب اولدوم.

- ئاواب تۈكۈلۈپ يئرە يىغىشىدىئان يۇخ.

- ئاواب لارا قالىب.

ر

- رئىحان زمىسىنдин گىئتمەئىر، خارابا
دېزەيە گىدىر.

- راجىلر باشىن اوینىدار، سۈيپىدلر دېئىر
مندە مندە.

- راحاتچىئىق اىستەين، چتىنلىك چىكى.

- رحم ائلهىن، رحىمە قالار.

- رنگىمە باخ، حائىمىئ سۇرۇش.

- روزى آللاه اليىنده.

- روزىسى اوزۇندىن قاباق گلىرى.

- روزىسىن اوزۇ اىلن گتىرىرى.

- روزىمىز دوشۇب، كۆر نىڭكارىئىن اليىنە.

- روزىنин دiliگى آچىياب.

- ضررين قاباغىن هر يئردن آلسان منفعتىدى.

ط

- طاباغدا چۈرەك چۈخ اولاندا، قدرى بىلىنمز.

- طاباغىندا چۈرەتىن بير اولماسىن.

- طام بىلن، طام آرزىلار، بىلمەين نه آرزىلار.

- طاماح ايتىدۇن دە مئنداردى.

- طاماح دىشىن چىكمىش.

- طاماحدان مئندار طاماحدى.

- طاماحكار آدامىئىن يائىندا گوٽ قاشىسان، بئلە بىلر اوونا بىر ضاد وئرىيسن.

- طرانان يېرىن سار دوتماز.

- طلبەنин اولى، ظلهەننин آخرىئ.

- طۇولەدە ياتىب، بالاخا يوخسو گۈرۈر.

ظ

- ظالىمئىن ياتماگىء، اوپاقلىغىنidan ياخشىدئ.

- ظۆلم عرشە دايائىب.

- ظۆلم يېرde قالماز.

- ظۆلمه باش ايەنин، نه بو گۆنۆ وار نه صاباحىء.

- ظۆلمون آخرىئ اولماز.

س

- ساه آرمود ساپىنдан دوشىز.

- ساه باش آغرىماز.

- ساه باش گۈرا آپارا بىلمز.

- ساه باش ياسىدئغا گلmez.

- ساه باشئينا ساققىز يايىشدىرىئير.

ص

- صاخىر مالىء، اىيت پۇخوندان مئنداردى.

- صبر ائلهيەنى آللە اىستر.

- صبر ايلن حالوا پىشىر ائى قۇرا سىندىن، بىسلەسەن اطلس اوڭلار توت يارپاگىندا.

- صفر آيىئىشىن اوون اوچۇ.

- صلوٽات گۆچە باغىلدىئر.

- صوبجى سالامىء آدامىء جاوان ساخلايار.

- صوبجى گۆنۈندىن يارىمایان، آخشام گۆنۈندىن دە يارىماز.

- صوبحون گۆتۈر آچىلمامىش، ايمامزادا قاپىئىن كسىر.

- صوفى سوغان يئمىز، تاپاندا قابىغىندا قۇيماز قالا.

ض

- ضرر ايچىنده نفع آختارىئ.

- ضرر زەھىردىن آجىدى.

- ضرردىن قۇرخان آرتماز.

غ

- غئيرتىن چۇخىءى بى غئيرتلىق گىتىر.

- غذا بىلە شۇردىءى آشپازدا دېئىر.

- غەلى آداما، اوزگەنин گۆلمەنى آجىقى

گلر.

- غەلى دەن غەم اسکىيمىز.

- غوربىتە كىچىن عۆمۈر، نە دەميردى، نە

كۆمۈر.

ف

- فاطىءيا پانئ كۈر قاپىر.

- فاطىءيا تومان چىخماز.

- فالاسىز تۈرىق، بالاسىز تۈرىق.

- فرهاد اۇلوب كۆلۈنگۈنۈن سىسى گلر.

- فيرعونلوقدان دۆشەسن.

- فيل اىلىن فينجان دىيالار.

- فيلىن بورنوندان دۆشىپ.

- فيندىق فيندىق ايلە گۈت گۈته وئرسەلر،

گىرده كائىن بىرى داغىلار.

ق

- قۇرا اولمامائىش، موېزىدى.

- قۇرالىقدا موېز اولوب.

- قۇرالىقدان چىخىپ.

- لىتىلاج تۇندە ياتار.

ل

- لات ۋ لوت، زوۋوھار ايمام رضا.

- لارى خۇرۇز بانلامايىب، بانلاماز،

قانماز آدام آنلامايىب، آنلاماز.

- لاكىن دىلىن نەھىسى بىلر.

- لاڭىن قولاغىءى ائشىدسى، باغرى ئەتدار.

- لې تايىءى گۇئتونن كىمى، زىققىشىر.

- لېھى دئمە، دۆيىنۇ دە، دۆننى دئمە،

بۆيىنۇ دە.

- لىتى سارالمائىش، گۇئتوننە ھەئىوا

قالماش.

- لەلە كۈچوب، يوردو يۈخ.

- لۇتون سودان نە باكىء (نە قۇرخوسو).

- لۇطى يائىندا مایاللاق آشىئر.

- لۇئىتىن آفتافا يېرىن گۇئرر، سۆز گىرۇ

قويانىدادىئر.

- لۇئىتىن گۇرمەين گۇئت آفتافا گۇئرنە

خۇريلدار.

آتا بابا مثل لرى شاعير لرین شئعرىندە

• ابو طالب الھيaryi «تو تقوون» - تبريز

بىر چۈخ دويغولو چاغداش شاعيرلر يىمىز او جۆملەدەن رحمتلىك اوستاد شەھريار، رحمتلىك سەندى، ساحر، وورغۇن، سليمان رىستم، خورشيد بانو ناتۇان، نېي خىزىرى، مەدینە گۆلگۈن و ... حىاتىدا اولان شاعيرلردىن اوستاد يەھى شىدا، سۈنۈز، حىدر عباسى «بارىشماز»، سحر خانىم، ئىللچىن، سخامەر و ... شيفاھى ادبىياتئىمەزئىن آغىر و مضمۇنلو قولو اولان آتا بابا مثللىرى، متىلىر، دئىيمىلردىن و سايىرەدەن اولدوقجا فايдалانىئىب، اوز يارادىيەجىئىقلارئىنى زنگىن لىشدىرىمىشلر. حؤرمەتلەنلى اوخوجۇ و ادبىيات سۇھىرلەرە ھەمین زەمینەدە نۆمۇنەلر و ئەرەجەتىك. بىلدىشىنىز كىمى آتا بابالارئىمەزئىن حىكمەتلە سۆزلىرىندەن رحمتلىك اوستاد شەھريار و بولود قارچۇرلۇ «سەندى» باشقىلارئىندان داها آرتىق فايдалانىمەشلار. اۇنچە اوستاد شەھريارئين «ائل سالنانە»سى سايىئلان (حىدر بابا يە سلام) مجموعەسىنە نظر سالاق: داهى شاعير يۈزە ياخىن دۆنیا دىللەرنە چئۈرىلىميش بۇ مجموعەدە فۇلكلۇر ياخود شيفاھى ادبىياتئىمەزدان اولدوقجا فايдалانىدەقىدا، اۇلمىز بىر اشر يادىگار قۇيموش، اوزۇ دئىشىكىن:

تۆركى دئىدم، اوخوسونلار اۇزلىرى بىسىنلەر كى آدام گىئەر، آد قالار

ياخشى، بىسىدن آغىزدا بىر داد قالار

او ائل لرینىن دوروملارئىنى، حاقلارئىنەن مظلوم جاسىنا تالان اولماغانىنى دويىدوقدا،

دئىميش:

گۈز ياشىينا باخسان اولسا، قان آخماز اينسان اولان خنجر بىلەنە تاخماز

«آما حاييف كور توتوجون بوراخماز»

يا:

آغا اولدۇ تىفاغىمئىز داغىلدى
قوپون اولان ياد گىدىين ساغىلدى
آتابابالاريمىز دئمىش لر: «ياد گىدىن قوپىونو ساغارلار.»

اوشاڭ دئمە، ايپىن قىئرمىش دانا دىء بىر دانا دا دئمە، اللې دانا دىء
آتا بابالاريمىز شولوق و شىستان اوشاقلارا دئمىش لر: «ايپىن قىئرمىش دانايا بىزەتىر.
كىنلى گلىن كىمى دۆنيانى بزەر اۆز عورتى، ياماق-ياماغا دۆزەر
ايىنه بزەر خلقى، اۆزۈ لۆت گەر
اولو بابالاريمىز تاپماجا دئىيركىن، دئمىشلر: «او ندىركى، ھامىنى بزەر، اۆزۈ لۆت
گەر؟»

عئىيى يۈخدۈر، كىچىرىڭىدر عۇمۇزدۇر
قىش دا چىئخار اۆزۈ قارا كۈمۈزدۇر

آتابابالاريمىز الدن توتمىان ائله جە دە قۇنىشوسونا اولدۇغو بىر حاجاتىئ قىئىرقاتان
كىمسە يە دئمىشلر. «قىش چىئخار، اۆزۈ قارالىق كۈمۈزە قالار.»
ھەئى اويدوم، ھەئى آئىيلدىم، تا اوپىاندىم ايانلىك داياندىم
ايلان كىمى بىر قىئورىلىك داياندىم
بوسورسومۇك اۋەجىك قوردو كىيىخماز
قىئىلماز جان چىئىخماز

«صنعتى مملكت»

چتىن ليكلر دولايسىندا، كىمسە دن سۇرۇشىدۇقدا، روزىگارلا نىجە كىچىنرسىن؟ او،
دئىيەر: «نه اىپ قىئىلەر قورتارام؛ نه دە كى، جانئىم چىئىخىر ياخام قورتارا.»

گۈز باخدىقجا، ھەئى ماشىئىن دىئر ، ھەئى گاراج
اما دىبىدە جىبىم دۇلۇ، قارائىم آج

«صنعتى مملكت»

آتابابالاريمىز بو مىلى وارلى خسىس و قىتىمىزلا، هم ده، يۇخسول و ال ايله
چائىشانلار حاققىندا دئمىشلر: «الى خميردە، قارنىء آج» ياخود «جيىسى دۇلوايسە، قارنىء
آج دىئر».»

باخ خزرە، هنوز قمى درين گۈر قىش چىخمايىب، روزىگارئ سرىن گۈر
ايلىك باھارئين آنجاق سۇزۇن شىرىن گۈر اۆميد پىلوو، پىشە گۈزەل بىر
شئىدىر

اومىد كى وار، دىمك، يئمك ده يئىدىر
اولو بابالاريمىز داردا قالان كىمسە يە دۈزۈم و اومىد وئرىم دئىتە، سۈئىلەميسلىر:
اۆمىدىنى آللە تعالىيا باغلا، چۈن كى، «اومىد اولماق، يئمكدىن يئىراقدىئر».»

دونىيا، بو شاهدىء، بو گدا قانمايىب ايندېدەك، بىر كىسە آلدانمايىب
هئچ بىر چىراغ، صوبىحە قىدەر يانمايىب

«ائل بولبولو»

آتا بابالاريمىز كىمسە يە قادا بالا اۆز وئرەركن توختاقيق وئرەلىم دئىتە، دئمىشلر:
«هئچ كىسين چىراغى سحرەدك يانمايىب»

يامان گۈنلر كىچىپ گىندىپ ايتىن دير بىر ياخشىئىق مۇرادىئنا يىئتن دير
اوئتاي، بو تاي فرقى يۇخدۇر، وطن دير

«ائل بولبولو»

گۈردوئىونۇز كىمى، بىرىنچى مىصرع آتابابالار سۇزۇ اولان «يامان گۈنۇن عۇمرۇ آز
اولار» مىلىنى خاطىرلايىر.

بىز مىلتىن وار هاراسىء هاردان، ساغالىسىن ياراسىء
اۆز شىئitanىء، اۆز باراسىء بونا دئىيىر: قاچ چاپارىء
اونا، دئىيىر: وور شىكارىء

«قارداشىم سليمان رستمە»

مین اۆزلۈ آداملار حاققىندا دئىيلميش مثل دير كى اونو، بابالاريمىز بىلە سۈئىلەميش:
«تولايى دئىيىر: قاچ، تازىئىا، دئىيىر: توت»

هر قاب سينير، اوز بائداسى ددهم منه كور دئىيىدىر	مېللته وارمىء فايىداسىء بو شئيتانىئن اوز قايىداسىء
--	---

هر گلنە وور دئىيىدىر؟

«قارداشىم رسىمە»

گۇردۇيىنۇز كىمى، اولو شهرىيار تام اوستادلىقلا آتا بابا مىلى اولان سۇن بئىتى نىچە گۈزەل و مهارتلە يىئرىنده ايشلەدىيىدىر. اوز دىلى، كۆلتۈرۈنۈ دوشۇنۇب، باشا دۇشىن ھابىلە، اوز وارلىغى، آتا بابالارئنا عاق اولمايىان، آيدىئن فيكىرىلى اوستاد «تۆرك دىلى» عونوانلىق زەلەنە دئىير:

تۆركىن مىلى، فولكلۇرۇ دۇنىادا تك دىر خان يۇرغانىء كند اىچىرە مىلىدىر اولماز
متىل اولماز

مقالاتنىن باشلانىشىندا قىيىد اشتىيىمىز كىمى آتابالار مىلىنىدىن ان چۈخ فايىدالانان شاعىرلەرن بىرى ايسە ائل شاعىرى «سەند» اولموشدور. بو باجاريئىلى آشىق شاعىرىن يارادىيەجىئىغىندا ائلە بىنلەر واردىرىكى، اۋچ و حتا دؤرد مىصرع ايسە بۇتونلۇكىدە آتا بابا مىلى دىر، باخىن:

«كل دئيىشونە، كل دئىز دئمىشلر» «دئيىش آسان گلر گىندىن باخانا» (اپىن، نە چىكدىشىن، دوغاناق بىلر) «يۈل گىئتمەسە، چاتماز مقصىدە اينسان»

«سازىئىمەن سۈزۈچ ج ۱»

يا:

نه چىخار، يېئىھىلەپ، زارىلداماقدان يۈل گىئتمەسە، چاتماز مقصىدە اينسان	ھر دردىن داۋاسىن آختارماق گەرەك تلاشىئىر قوللارئىن قۇوتى اولماز
--	--

سازىئىمەن سۈزۈچ ج ۱»

آتالار دئمىشلر: «آللاھ تاعالا درد دە وئرمىش، درمان دا»، «ملەمەيەنە، سوّد وئرمىلر»، ياخود، «ايىشلەمەسەن، دىشلەيە بىلمسىن»، «دۇلانان آياغا داش دىر».

تۆس ابه (Tos Ebə)

اردبیل چاناق بولاغ كندى • تۈپلايان: فريدون محمدى

گۆزل و چۈخ قايدالى بير اوپىوندور. ايکى، اوچ و يَا دئورد نفر ايله اوپىناماق اوڭلار. ابهلىرى رديفىن قازىيقدان سۇنرا هر نفر ايکى يَا اوچ ابه گۈتۈرۈب و هر اوز ابهسىنه يېددى دنه نۇخوددان بير آز بويۆك داش آتار. داشلارئ آتانا بئله سايىلار: بىرىنجى و ايکىنجى آتىلان داش «داى» (اتكىدە دېئىلىر)، اوچونجۇ و دئوردونجۇ آتىلان داش «جوتك» و يېددىنچى داش «بىتك»دىر. ابهلىر داش آتىلاندان سۇنرا، هره اوز ابهسىنин يائىندا اوپتۈرۈب اوپىناماغى باشلارلار.

«قۇررە» يَا «امە كۆمەكى»

اوپىونو كيم باشلاسائين دئىيەن قۇررە آتارلار، يعنى بير نفر الين قۇيار ابهلىرىن اوپتاسىئىنا و دئىيەر: «انوھە باشلىم» و يۈلداشلارئىئىن بىرىدە ابهلىرىن بىرىنى سېچر و دئىيەر ك «بوردان باشلا، [مىثال] اون بىش دنه ساي». آخىر شومارە هانسى ابهىدە دوشىسى او ابهنىن تىيەسى اوپىونو باشلاياجاق. ايکىنجى و اوچونجۇ نفرى تعىين ائلەمك اوچون دە ايش تىكىرار اوڭلور. هر دن بو اىشىن عۆضىينه (امە كۆمەكى) گلرلر.

اوپىونون باشلانىشىء

اوپىونو باشلايان، هانسى ابهسىنە قۇررە چىخىپ، او ابهسىنин داشلارئىنە الينه گۈتۈرۈب و رديفىن هر ابهىدە بير داش آتار. آخىر داشى هانسى ابهىدە دوشىسى، او ابهنىن داشلارئىنە گۈتۈرۈب، يېنەدە بير - بير و رديفىن ابهلىر پايلايىار. بو اىشن او يېرەجك داۋام تاپاجاق كى ئىنده كى آخىر قالان داش، بۇش بير ابهىدە آتىلىسىن.

نېچە قايدا

۱- هره ائله يه بىلر آخىر داكى آتىئىغى داش اوز ابهلىرىنин بىرىنە دۆشسە و او ابهنىن داشلارئ دا سككىز و يا سككىزدىن آرتىق اولسما، او ابهنىن داشلارئىنى داھا گۇتۇرۇب پايلامىسىن. او ابهنى قۇرون ائلهسىن. اوپىونون اوز اىصطىلاح ايلە دئىشك؛ تۈس ائلهسىن. بو اىشى گۇرسە نۇۋەبەسى يانار و او بىرى نفر اوپىناماغا باشلايىار.

۲- هېچ كىمىن حاققى ئۇخدور اوزگەنин تۈس اولان ابهسىنە بىر داش آتسىئن و اگر بىردىن كارئىخىب داش آتسادا، گەركەلىنده اولان بۇتۇن داشلارئ او ابهىه آتسىئن.

۳- هر كىسين اىختىيارئ وار داش پايلاياندا اوز تۈس اولان ابهسىنە داش آتسىئن يىا آتمائىن و آخىر داشى دا تۈس ابهسىنە آتسا، حاققى ئۇخدور او ابهسىنەن داشلارئىنى گۇتۇرۇب پايلاسىن.

۴- هر كىم ائله يه بىلر، بۇتۇن ابهلىرىنى (داشى ئىتتىدىن آرتىق اولسما و آخىرا قالان داشىدا او ابهلىرىنە دۆشسە) تۈس ائلهسىن.

۵- اوپىون او يېرە قىدر داۋام تاپاجاق كى داشلارئ ھامىسى تۈس اولان ابهلىرە گئدە و داشلار قوتاراندان سۇنرا، داشلارئ سايىماغا باشلارلار. بۇتۇن داشلار سايىلاندان سۇنرا اوپىون اىكىنجى مرحلەسى باشلانار.

ايکىنجى مرحلە:

بىرىنچى مرحلە كىمى هره اوز داشلارئ ابهلىرىنە آتار (دای، دايلاق، جۇتك، بىتك) و ابهلىرى دۆلدوقدان سۇنرا، داشلارئىندان آرتىق قالسا، يۇلداشلارئىن داشى ئىسکىك اولانا بۇرج وئرەر. بىر نفرە بۇرج وئردىگى داش، يىتدى داش اولسما، او بىر نفرىن بىر ابهسىنى او دوب، او ابهىه يىيەلىك ائدر. بو يىيەلمىش ابهىه، اىصطىلاحن «قاتىر» دئىليلر. بو ابهلىرىن اوزۇنە گۇرە خاص قايدالارئ وار. بو قاتىرلارين قايدالارئ بىلەدىر:

۱- اوپىونون اىكىنجى مرحلەسىنە كى اوپىونو بىرىنچى دە كىمى قۇررە وئىا امە كومەكى ايلە باشلايىب و اوپىنارلار. قاتىر اولان ابهلىرىن قايدالارئ ائلە ھامان تۈس اولان ابهلىرىن قايدالارئ دىئر. هېچ كىمىن حاققى ئۇخدو بو ابهلىرە داش آتسىئن و بىردىن آتسادا، گەركەلىنده قالان داشلارئ او ابهىه توكسۇن.

۲- قاتىر يىيەسىنەن حاققى ئۇخدو، بو ابهنىن داشلارئىنى گۇتۇرۇب پايلاسىن.

۳- قاتىر اولان ابهنин يىيەسىنин اىختىيارئ وار، او ابهىه داش آتسىئىن ئ آتماشىئ، اوئنجە دئدىك كى قاتىر اولان ابهنин قايدالارئ هامان تۇس اولموش ابهنин قايداسىء دىئر، آمما تكجه بىر فرقىلىرى وار، اوذا بوندان عىبارت دير: اۆيونون اوچۇنجۇ مرحلەسىنده، قاباکى مرحلەدە قاتىر اولموش ابه يىئندەدە قاتىر دىئر و هامان قايدالار ائعمال اولۇنور، آنجاق تۇس اولان ابە، گلن مرحلەدە تۇس لوغدان چىخىز.

اوچۇنجۇ و... مرحلەلر

اۆيونون اىكىنچى مرحلەسىنده دئىيلن اىشلر گۈرۈندۈكىدە سۇنرا، بىر نفرىن اۆيناماغا داشىء اولماسا (يعنى يا ابهلىرى تۇس و يا قاتىر اولسا و يا داكى ابهلىرىنىن داشلارئ بۆتۈن بۇشالسا) نۇۋەسى يائىر و گرەك اۆيونو يۈلداشىء داۋام ائتدىرسىن. بو مرحلەدە قورتاردىقدان سۇنرا يىئندەدە قاباق كى كىمى داشلارئ سايىلار. ھەننин آرتىق داشىء قالسا، اۇنلارئ داشىء اسكىك اولانلارا بۇرج وئرەر. يىئندەدە بىرىنىن بىر نفرە بۇرج وئردىيکى داش، يىئددى دنه اولسا، اونون بىر بىرىنىن يىيەلىك اىدەر. ويا قاباڭكى مرحلەدە بىرىنىن بۇرج وئردىيگى داشنان، مرحلەدە وئردىيگى داشىئ سايىئ يىئددى دنه اولسا يىئندەدە بىر ابهسىنە يىيەلىك اىدەجك.

اوچۇن سۇنۇ

ايىكانى وار، بىرینچى مرحلەدە ابهسى قاتىر اولان و يا بۇرج آلان كىمسە، اىكىنچى مرحلەدە داشلارئ آرتىق قالسا بۇرجونو وئرسىن و حتاً قاتىر اولموش ابهسىنى دە قايتارسىن.

بو اوچۇن او يېرە قىدەر دواام تاپاچاق كى نفر بۆتۈن ابه لرى قاتىر ائلهسىن و داها بىر كىمسەنин اويناماغا بىر داشىء دا قالماسىن. مۆمكۈندۈر اوچۇن نىچە ساھاد اوزانسىن واچۇنون هر يېرىنinde توافق ائلهسەلر. اوچۇنۇ قورتارا بىلەرلر. اوئىدە دئىيگىم كىمى بو اوچۇن چۈخ شىرىن، دۆزگۈن قايدالىء و گۈزەل بىر اوچۇندۇر. اومىودوم وار گلەجىكىدە بۆتۈن اۆيونلارئ تائىتىمااغلا، فۇلكلۇرۇمۇزون بو گۈزەل قۇلونو ايتىپ باتماقدان قۇورىياقت.

کند آنابالا اوْیونلاری (۲)

سوئیلهین: آنام حورى خانئم

پئر: مرندین چای هرزند کندى

• توپلايان: محمد عابدين پور

(۳)

آنا کئوريه بالاسئنئين دېنقىئلى بارماقلارىندان بىر - بىر ووروب بئله دئىهە:

«ايىنه - ايىنه

اوچو دۆنیمه

بى^ - بى^ - ينجە

بركى تىينجە

شام آغاچى شاتىئر گئچى

قوز آغاچى قۇتۇر گئچى

ھاپىان - ھوپىان

يارىل - يئيرتىل

سوايچ، قورتول.»

الىينىن اوستۇنۇ قىيدىقلايا، يا دا بارماغانىنى باسىب دئىهە: جىز.

(۴)

آنا يَا آتا زارافات اوچۇن كىچىك بالالارىنئين قولاغىندان يائىشىب سۇرۇشار:

- قولو - قولو! ائشىشەين سۇۋارمئىسان؟

- يۈخ، يۈخ.

- ائى وائى، ائى وائى سوسوزوندان اولدو.

يئىنه چىرى:

ائشىشەين سۇۋارمئىسان؟

- سۇۋارمئىشام.

- ھانكى سوئونان؟

- سوئيوق سوئونان

بىر آز بىر چىكىپ دئىيە:

- ائى وائى، ائى وائى، آغزى دۇندو.

يئىنه چىرى:

- قولو! قولو! ائشىھەيىن سوۋارمئىسان؟
 - سوۋارمئىشام.
 - ھانكى سوۋىونان؟
 - ايسىسى سوۋىونان.
 - ائى^ واي، ائى^ واي، آغزى ياندىء.
 بىر آز برك چكىپ سوروشار:
 - قولو! قولو! ائشىھەيىن سوۋارمئىسان؟
 - سوۋارمئىشام.
 - ھانكى سوۋىونان؟
 - ائيلېق سوۋىونان.
 ائى^ واي، ائى^ واي اورىنى بولاندىء.
 يئنه برك چكىپ سوروشار:
 - قولو! قولو! ائشىھەيىن سوۋارمئىسان؟
 - سوۋارمئىشام.
 - ھانكى سوۋىونان؟
 - آناسىئىئىن سوٽوتىئىن.
 - ايندى اوّلدۇ. (قولاغىء اۇتۇرر).

(5)

سايلارى ئىشلە ئىلە ئويزىنلىك:

بىر- ايكى بىزىمكى
 اوّچ- دئورد قاپىئى ئورت
 بئش- آلتى باش آلتى
 يىئددى- سكىگىز فرنگىز
 دوققۇز- اوْن قىئىمەتى دۇن
 اوْن بىر- اوْن ايكى يىئزىدىن بئرکۆ

(6)

اوشاقدىلە كى چۈخ يىشىب قارئىن سانجىئى توتسا آناسىء اوْنۇ قوجاغىينا آلئىب نەلر
 يىئدىيگىنى سوۋوشار سوٽۇرا قارنئينا ال چكىب او سايغان يىئمكلىرى چۈخ اىغراق ايلە سايىئىب تۈختاڭ
 وئرر. اورنەك اوّچۇن بئلە دئىيەر:

«بالام سحر صوبحانە يە اوْن دنه ال چۈرەھىي، بئش كۆپە پىيرى يىشىبىدی؛ سىورىن گل!
 اوْن چاينىك چاي اىچىبىدی؛ سىورىن گل.

ناهارا بئش قازان آش ایچیب، اوں بوشقاب اریشته پیلووئی ئئیشیدی؛ سیورین گل.
آلتنئ گوئیم سو ایچیبدی؛ سیورین گل.

بیر تای جوئیز ئئیشیدی؛ ایکى تولوق سوزمه ئئیشیدی؛ سیورین گل.
شاما اوں سئھین شوربا ئئیشیدی؛ ایشرمى چاناق ائیران ایچیبدی؛ سیورین گل.
یئددى قلېير ئئددى لۇين، يۆز كيلو مئيۇه ئئیشیدی؛ سیورین گل. و...!!!
(V)

حمام - حمام ایچیندە

نقل ائدن: آتام (عابدين عابدينپور)

ثبت ائدن: محمد عابدينپور

مرندين چاي هرزند كندى

حمام - حمام ایچیندە

قلېير سامان ایچیندە

دوھ دللكىلىك ائدىرىدى

كۈھنە حمام ایچيندە

قارئىشقا شىلالاڭ آتدى

دوھنىن قىچىئ سىندى

گلدىك دوھنىن باشىن كىك:

هدى يېچاڭ

ھودو يېچاڭ

دئدىلر بىزدە يېچاڭ يۇخىداو

دئدىم: بىزدە بىرى وار تىيەسى يۇخىداو، ساپى وار.

اوۇنان دوھنىن باشىن كىدىك.

اتىنى دوغىرادئىق درىسىنىن اوستۇنده تىل ائلهدىك، گلدىك بونو بىشىرك:

ھدى قازان

دئدى: يۇخىداو

ھودو قازان

دئدى : يۇخىداو

دئدىم: بىزدە بىر قازان وار، گۇتۇر يۇخىداو قىراقلارى ئار.

گتيرىب اوچاق آسىق بىشىرىدىك، اتى گىتىدى سوپىو قالدى. سوپىونو يىئىدىك اليمىز ياغلىءى اوّلدو. سىلىدىك باشماغىئين اوّزونه، باشماق آجيق ائلهدى گىتىدى ميل دۆزۈنە!^۱ (يا دا الكى دۆزۈنە)^۲ دوردوق، هدى، هودو، من، گىتىدىك باشماغىءى گتىرىك. گۇردوک باشماق اوّتوروپ قىفەدە دىئىك: «آنان ياخشى، آنان ياخشى باشماق! گل گىڭدك.» باشماق دىئى: «من رنجرىچىلىك ائدىرم، دارئ اكمىشم.» يىشىشىپىدى. دوردوق گىتىدىك، گۇردوک دارئ توپ توب نە توپ، زمىنى دۇلدوروبىدو: هدى منگله، هودو منگله.

دئىدلەر: يۇخوموزدو.

دئىديم: بىزىم ائودە دىرىھىين آراسىئىدا بىرى وار تىيەسى يۇخ سابىءى وار.

قاچىپ گىتىدىك دارئىنى بىچدىك، جىلە ائلهدىك.

اوّتۇرمۇشدوق گىلىلىرى كى، دۇنۇز داراشىپ جىلەنى يېشىر. گىتىدىك گۇردوک دۆزدۇ دۇنۇز داراشىپ دارئى يا.

– هدى وور!

– دئى: «منىم ايشىم دئىشىل.»

– هودو وور!

– دئى: «منىم ايشىم دئىشىل.»

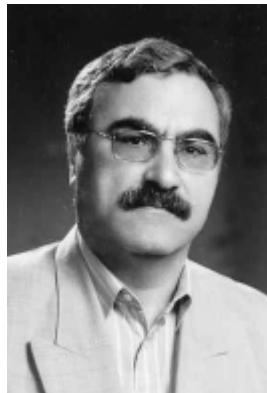
الىمى آتىدەم جىيىمە بىر چاخماق داشى گىلىدى اليمە، ووردوم دىيدى دۇنۇزون دىشىينە، اوّد قۇپدو. جىلە اوّد آلدە. سۇئندۇردوک قالانلارئ دۇيدۇك، يېيغىدىق تلل ائلهدىك. چوووال گىدىك توتمادە. خارال گىتىدىك توتمادە. مۇشۇك گىتىدىك توتمادە! دئىديم: بو جۆر اولماز اوّتۇراق بىر فيكىر ائلهدىك. من بىر فيكىر ائلهدىم: بىر كۆركۆم وار ايدى ، اوّنو سردىك يېرە گۆن ووردو بىر بىرە چىخدى ئاشىيە. بىرەنى اوّلدۇردوک. دارئىنى يېيغىدىق بىرەنى درىسيئە، آت گىتىدىك بىللى سىئىدى، قاتىئر گىتىدىك بىللى سىئىدى، كل گىتىدىك بىللى سىئىدى! آسېلى ئالدىق. دئىديم قۇيۇن من بىر فيكىر قىئىئەم. الىمى ووردوم آلئىما فيكىر ائلهىيەب دئىديم: «كىمند گۇئىتۈرۈن گىڭدك يۈلۈن قىئراغانىنا ايندى آتلى قارئىشقا لار چىخار.»

كىمند آتىدەق بىرەنى توتدوق، دارئىنى يۆكىلەدىك اونا. يۇخوشما يىئىشىنەدە گۆن ووردو بىرەنىن قابىيئۇ چاتىدە. دارئ توکوللۇ يېرە باشلادىق يېيغىماغا. گۇردوک يېيغىماغانان قورتولماز. گىتىدىك كىنده بىر قارئىنەن بىر آغ توپىوغۇ وار ايدى؛ اوّنو گىتىدىك. دارئىنى يېيغىدى! هدى دئى: من آتلى قارئىشقا ئىمەن جەيھەم هودو دئى: من. من ده دئىديم: من مىنەجەيھەم. سئرايانان مىنېب گىلىدىك چىخدىك خىمنىن يېرىنە. كوللىرى دېرتىدىك اىچىنەن بىر پالان چىخدى. پالان ئىسەن سۇكىدوک اىچىنەن

^۱- مىل: يىئىكانات ماحالىنىدا چۈل آدىدەر.

^۲- الكى دۆزۈز: چاي ھىزىنەن كۈۋەشنى.

بىر قولان چىخدىء. قولانئىن اىچىندىن بىر كاغاڏ چىخدىء. كاغاڏى اوْخودوق بو سؤزلرىن ھامئىسى ئىالان چىخدىء.

آشيقلىق و آشيق حاققىندا بير نىچە سۆز:

اوستادنامه: يا باجاريلىق

اوستادنامه لر سۇوگى داستانلار ئىنئىن ايلكىنinde اوخوننان حىكىمت آنلاملىق قوشمالاردىر:
دلى كۈنول مندن سنه امانت
دئمە بو دۆنپىدا، قالىم ياخشىدئير
محشر گۈنۈ قۇھوم، قۇنشۇ تاپىلماز
دئمە اولوسوم وار، ائليم ياخشىدئير.

(خسته قاسم)

اوستادنامه لرىن چۈخۈ قوشما وزىنinde و ۱۱ هئجايىدئير كى مضمون و مۇحتۇ جەتىنندن
موختليف نۇوپىرە بولۇنور. شاعير، خىتىردىن، بركتىن، ياخشىلەيدان، عىلمىن، فضىلت دن،
نصيحت دن سۆز آچىب و بۇتون صىنتىكارلەيقلادا، مثل لىردىن اورنىك گىتىرىر.
بو نظمە چكىلىميش سۆزلىرە بؤيۈك معنالار واردىر.

بو قوشماجالار آشىغىن باجاريغىئينى، شئuirin مۇحتواسىئىنى، عكس ائتمىلە اوپۇن شئىر
گۆجونۇن گۈستەریر. باخىن:
فۆرصلە دۆشىسە، ياخشىلېق ائىلە
همىشە ئىنده اىختىيار او لماز.
گل، گۆونىمە دۇولتىنە - مائىنە،
مال دا گىدر، عۆمرە ائتىبار او لماز.

حقىقتىدە اوستادنامە، اوستاد سۆزى، اوستاد اوئىزىدە، اوستاد وصىيتى دئمكىدىر. بو نۇو
اوئىزىدە مىصلەت، آتائىق، بؤيۈك لۆك قايدىسىنى، فلسەفە باخىمەلە عۆمومى لىشدىرىمە، دۆنپىدا،
كايىنات، جمعىيەت، عايىلە، مشقىت، اينسانى كىيىفيت اىلە، ياخشىلېق، يامانلىق، معرفىت، عاغىل،

كمال، يَا، رِيْبا، تزوِير، پاخيليق، يالـتـاقـيـق و سـايـرـه عملـلـريـنـ تـانـيـتـدـيـرـيـبـ، گـؤـزـ اـئـنـونـهـ چـكـيرـ، اوـنـلـارـئـينـ حـاقـقـيـئـنـداـ وـ پـيسـ عملـلـريـنـ تـاـپـدـاـلـانـمـاغـيـئـدـانـ سـوـزـ آـپـارـيـرـ. بـيـلـمـهـ لـيـشـكـ كـيـ، آـذـرـبـاـيـجـانـداـ اوـسـتـادـنـامـهـ اـيـلهـ باـشـلـانـانـ سـوـئـگـيـ دـاـسـتـانـلـارـئـ، فـولـكـلـورـوـمـوزـونـ، اـسـاسـيـ اـسـكـيـ دـوـوـرـوـنـوـ، وـوـجـودـاـ گـتـيـرـهـ بـيـرـ اـيـرـثـ دـيـرـكـيـ، آـتاـ بـابـالـارـئـمـيـزـدـانـ بـيـزـلـرـهـ قـالـيـدـيـرـ. بـوـدـاـسـتـانـلـارـ بـيـرـ سـجـيـهـ؟ـ كـيـمـيـ اوـلوـ اـجـدـادـيـمـيـزـئـنـ سـيـنـهـلـيـنـدـهـ بـوـگـونـهـ دـكـ، سـاـخـلـانـيـدـيـلـاـرـ. بـابـالـارـئـمـيـزـئـنـ، دـوـزـلـوـيـوـ، كـيـشـلـيـيـشـ، اـيـنـامـيـ، اـيـجـيـمـيـاعـيـ يـاشـائـيـشـيـ، نـامـوـسـ قـوـرـومـاغـيـ بـوـسـبـوـنـونـ بـوـ دـاـسـتـانـلـارـداـ، عـكـسـ اوـلـونـورـ وـ بـوـ دـاـسـتـانـلـارـئـنـ دـاـ باـشـلـانـيـشـيـ وـ آـچـارـئـ هـامـانـ اوـسـتـادـنـامـهـ دـيـرـ.

اوـسـتـادـنـامـهـلـرـدـهـ، آـشـيـقـلـارـ اـوـزـ شـعـرـ، صـنـعـتـ اـيـقـيـدـارـلـارـئـيـنـ وـ شـيـرـينـ دـانـيـشـيـقـلـارـئـيـنـ قـوـلـوـوـ حدـديـنـدـهـ گـئـسـتـرـيـرـلـرـسـهـ دـهـ اوـزـلـرـيـنـيـ اوـزـلـرـيـنـهـ دـهـ دـئـمـهـلـيـ اوـ اوـزـلـرـيـنـيـ تعـرـيـفـ اـئـلـهـمـكـ دـئـيـلـيـلـ. بلـكـهـ آـشـيـغـيـنـ اـصـلـ هـدـفـيـ، يـاخـشـيـيـغـيـ تـرـنـسـوـمـ اـئـمـكـ وـ يـامـانـالـيـغاـ قـارـشـيـ دـورـمـاـقـدـيـرـ. اوـسـتـادـنـامـهـلـرـيـنـ كـيـ مـؤـتـوـسـيـنـداـ وـوـقـارـ، جـوـمـرـدـلـيـكـ تـمـيـزـلـيـكـ، گـئـرـوـنـورـ بـوـ سـوـزـلـرـ وـ آـشـيـغـيـنـ اـيـسـتـدـيـيـشـ، آـچـيـغـيـ سـوـزـ اوـسـتـادـنـامـهـلـرـيـنـ مـاـتـرـيـالـلـارـيـدـيـرـ. باـخـيـنـ: اـوـلـفـتـ قـيـلـ مـرـدـ اـيـلـهـ قـوـيـ عـالـمـ دـئـسـينـ،

آـجـ يـاتـ، قـاـپـيـ سـيـنـاـ گـئـتمـهـ نـاكـسـينـ.

قوـيـ سـنـيـ دـاـغـيـدـيـبـ آـسـلـانـلـارـ يـيـسـيـنـ،

تـوـلـكـوـ دـالـدـاـسـيـنـداـ يـاتـمـاـغاـ دـيـمـهـزـ. (آـشـيـقـ عـزـيزـ شـهـنـازـيـ)

گـئـرـوـنـورـ كـيـ، دـاـهاـ آـرـتـيـقـ حـيـاتـ فـلـسـفـهـسـيـنـيـ آـچـماـقـدـيـرـ.

الـبـيـتـهـ «اوـسـتـادـنـامـهـ» سـوـزـ وـ مـضـمـونـ باـخـيـمـيـنـدـانـ اوـنـمـلـيـ دـيـرـ. موـمـكـونـ دـوـرـ، اوـسـتـادـنـامـهـ دـيـوـانـيـ يـاـ آـيـرـيـ وـزـنـلـرـدـهـ يـاـيـيـلاـ.

اوـسـتـادـ نـامـهـ خـوـصـوـنـ غـربـيـ آـذـرـبـاـيـجـانـداـ آـشـيـقـ صـنـعـتـيـنـيـنـ اوـرـهـيـهـ يـاتـانـ بـؤـلـومـلـرـيـنـدـنـ بـيـرـيـ دـيـرـ. بـوـ بـؤـلـومـ دـهـ دـئـدـيـيـمـيـزـ كـيـمـيـ يـاخـشـيـ اـوتـورـوبـ دـورـمـاـقـ دـاـنـيـشـمـاـقـ، يـاخـودـ جـاـواـنـ آـشـيـقـلـارـاـ، آـشـيـقـلـيـقـ عنـعـنـهـلـرـيـنـ وـ رـسـمـلـرـيـنـ اوـبـرـدـيـبـ اوـنـلـارـاـ اـخـلـاقـ درـسـيـ وـئـمـكـدـيـرـ. عـوـمـومـيـتـلـهـ، غـربـيـ آـذـرـبـاـيـجـانـداـ اوـسـتـادـنـامـهـ تـاجـيـرـيـ تـجـنـيـسـ، اـمـراـهـيـ، اـكـبـرـيـ، روـحـانـيـ هـاـوـالـارـيـنـداـ اوـخـوـنـارـ. دـاـهاـ آـرـتـيـقـ: دـيـوـانـيـ هـاـوـاـسـيـنـدـانـ سـوـنـرـاـ باـشـلـانـاـرـ.

اوـسـتـادـنـامـهـ نـيـنـ باـشـلـامـاسـيـئـاـلـ، آـشـيـقـ بـيـرـ مـؤـرـشـيدـ كـيـمـيـ مـجـlisـ اـهـلـيـنـيـ بـابـالـارـئـمـيـزـ كـيـمـيـ يـاخـشـيـ عـمـلـلـرـهـ دـعـوـتـ اـئـدـيـبـ، سـوـنـرـاـ اـيـلـشـتـلـرـيـ دـاـسـتـانـيـئـنـ اـشـيـتـمـهـيـنـهـ مـارـاـقـلـانـدـيـرـارـ.

داـسـتـانـ نـئـچـهـ گـونـ چـكـسـهـ دـهـ آـشـيـقـ باـ جـارـدـيـقـجاـ تـامـ هـاـوـالـارـ چـالـيـبـ اوـخـوـيـارـ...ـ اوـ جـوـرـ كـيـ، اوـسـتـادـلـارـ وـ صـنـعـتـكـارـلـارـئـمـيـزـ دـئـيـرـلـرـ آـشـيـقـ هـاـوـالـارـيـ، يـوـزـدـهـنـ آـرـتـيـقـ دـيـرـ. اوـخـوـنـانـ وـ الـيـمـيـزـهـ چـاتـانـ هـاـوـالـارـ ٧١ـ يـاـ ٧٣ـ هـاـوـادـيـرـ. بـوـ هـاـوـالـارـ اـفـچـ يـئـرـهـ بـوـلـونـورـ.

بىر بولۇمۇ، حىماسى بىخشى دىر كى، قەرمانلارا و پەلۋانلارا، قۇچ اىيىدلەر مربوط اولۇر. آشىق بىر ھاواالاردا مجلسىس اھلىنى اوز و طېنيدن، دىنинدن و اونلار ئۇرۇماقدان سۆز آچار. آشىقلار قەرمانلارىن دىليجە دانىشىپ اوخويارلار مىلن باكىدەن، نېمى دەن و ياتى...، بىر ھاواالار (ميسرى كوراوغلو، طبل جىنگى، شاھسونى، دۆئىمە كرمى) معمولىن جاوانلار مجلسىسىنەدە اوخونۇر. مخصوصن حىس اولۇنا كى، يورد يَا وطن خطرددىر، يَا دۆشمن فۇرصنىت دالىجادىر؛ كى، بىر واختىدا و بىر مجلسىس دە آشىق كىچىن قەرمانلار ئىادا سالىئەپ و اونلارىن نىچە دۆشىمنە قىلبه چالماغانىندان شىئىرلر اوخويوب، جاوانلار ئەطنىن و ناموسون قۇروماغىنى تشۇيىق اندەر. ايکىنجى بولۇم سئۇگى بولۇمودۇر. بىر ھاواالاردا، آهنگلەر شادلىق، و شىنىك ياراتماق اوچۇن داستانىئىن آراسىئىدا و يَا تومى مجلسىسىنە اوخونۇر. مىلن گۈزەللەمە، جىلىي، قەرمانى، نخجوانى، گۈيچە گۆلۈ، مۆخىممىس، قوربانى و...

اوچۇنجۇ بولۇم دە اخلاقى، ايجىتىماعى، حادىشلەر و سايىرە يە گۈرەدىر. آشىق اونلارا بىر اوېغۇن ھاوا سەچىپ اوخوييار. يادىمدادىئىر، اردبىيل زىزىلەسىنە، كىندرىن درېدەر اولماغانىنى تىلۋىزىيون ائلان اشتىيىنى حالدا، بىر ساز ھاواسىء «منصورى» يايىتىلەدە، كى باخانلارىن چۈخۈ آغلادىئى. و ایران- عراق مۆحارىبەسىنە گىچە واختىئى، كىنده بىر مجلسىس دە ايدىم كى آشىق كوراوغلو ھاواسىلا، صدامىن علئىھىنە- اونىن تجاوززكارلىقىغا شعر اوخودو و مجلسىس دە اولاڭلارا چۈخ اثر باعىشلادىئى.

آرتىرمالىيەت كى:

بو ٧٢ ھاوانىئىن ھر ماحالدا، اوزۇنە بىر آدىء واردىئىر. شايد ھاواالارىن چالماسىندا، مۆختلىف سلىقەلر يىا گۆللەر ايشلەنە، آنچاق اساس و تىمل بىردىر. بعضى دە بىر پارا ھاواالار وار كى، آئىرى ئە منطقەدە يۈخدۈر، اونىن دا عىلىتى قۇنىشۇ اولىدوغۇمۇز، اوڭىزەنин موسىقىسىنىن اشىر باعىشلا ماسى ئىدىر. غربى آذربايجان دا، باكى آشىقلار ئىن، اىزى گۈرۈنۈر. مىلن: قىرە ئىئىنى- سىياستاپۇل.. ھاواالار ئە.

غربى و شرقى آذربايجان آشىق ھاواالارىن آدلارى، مۆقاينىسە اوچۇن آشاغىدَا يازىلەنەر.

بو ھاواالار صىد چايلى و سليمان ھاشم زاد جنابلار ئىن يازدىقلار ئىن گۈرە بىلەدىر.

شرقى آذربايجان ئىن ساز ھاواالار ئە:

اولو خالقىمئىزىن اىستكلىرىنى تىرنىزم ائدهن آشىق سازىء، ۱۰۰ دن آرتىق «ھاوا»نىن جوشغۇن موسىقى پىنارى، دالغالى آهنگ دنىزى دىر.

سازدا چالىنان ھاوا لار موختليف مۇۋضolar اوستە دىستەلنىپ، دۆرلۈ - دۆرلۈ بۇلگۈلرە بۇلۇنە بىلەرلەر. ھاوا لار، شىنى - سئۇينج، كىدەرلى - قىمىلى، مۇبارىزە - قەھرمانلىق اساسىئنا گۈرە دە رىدىفە دۆزۈلۈرلەر.

ھابىلە، ھاوا لار سازىن كۈكۈ اساسىئندا آلتىء بۇلۇمە بۇلۇنە بىلىر. لاکىن ساز ھاوا لار ئهانسى شىعىر فۇرماسىئنا گۈرە دە مۇھەمم بۇلگۈلر يارادىئىلار. «گرایىلە»، «تجنیس»، «بایاتى»، «خالق ماھنېسى»، «قوشىما»، «ديوانى» شىعىر نۇۋەلرى اۆزىزە، ساز ھاوا لار ئهانسى ئىنملى بۇلۇمە بۇلۇنوب، ھەر ھاوا اۆزۈنە مخصوص شىعىرى ايلە بىرلەشىر، ساز و سۈزۈن وەختىنى نۇمایىش ائتىدىرىر.

- پىشىرۇ

- ساللاما گرایىلە، جىيغالى گرایىلە
- صىيادى
- ترس گرایىلە
- تجنیس
- حىجاز گۈلۈ
- شىرىن قالا
- شاھىئۇنى
- شىمكىر سارايى
- يورد يىئرى، گۈئى الى - گۈيچەملى
- يېنگۈل شىرىلى
- كرم كۈچدۇ، اوپرا كرمىسى، ارس بىر كرمى، اصلى - كرم
- كرم گۈزەللەمىسى، احمدى كرم، كرم شىكىستەسى
- كۈراواغلو بۇزوجۇ، شاه اسماعىلى، بۇزوجۇ كۈراواغلو
- كۈراواغلو قايتارماسى
- كۈراواغلو رۇباعىسى
- كشىش اوغلو
- كۈھنە گۈزەللەمىسى، آران گۈزەللەمىسى، شىمكىر گۈزەللەمىسى

الف - «گرایىلە ھاوا لارى»

- آتلە كۈراواغلو
- آياق جىلىلى
- آزافلى دۆبئىتى، تۈۋۈز دۆبئىتى
- باش سارئ تىئىل، گۈزى
- بغداد دۆبئىتى
- بۇرچالى دۆبئىتى
- وان آغرى، فخرى، توراجى ، لاچىنى
- قازاخ دۆبئىتى، زۇلغارى، مىرزا دۆبئىتى
- ایران دۆبئىتى
- محمد حۆسئىنى، كۆرددۇ گرایىلە، حئىيدىرى
- موللا جوما دۆبئىتى، شىكى دۆبئىتى
- نخجوان گۈلۈ
- اورتا سارئ تىئىل
- پاشا كۈچدۇ
- كۈراواغلو بحرىسى
- گرایىلە
- مينا گرایىلە، ايمان گرایىلە

- ۲- كۈچ باياتىسى، آت اوستۇر
 ۳- چۈبان باياتىسى، قايما باشى ئ
 د - «خالق ماهنىسى»
 ۱- واقيف گۆزەلله مەسى، واقيفى
 ۲- قاراباغ شريلى سى
 ۳- گۈدك دۇنۇ، آيدىنى ئ
 ه - «قوشما ھاوالارى»
 ۱- آغىزى شريلى، گۈيچە گۆزەلله مەسى
 ۲- عابباس شىكىستەسى
 ۳- آشىق حۆشىتىنى، داستانى
 ۴- بهمنى، بۇزوجو
 ۵- بايرامى، گۈلانى، گۈوهرى، قارا كەرى، پىردەسىز
 ۶- بادامى شىكىستە
 ۷- قوبا كرمى
 ۸- قوربىتى كرم
 ۹- قەھرمانى
 ۱۰- قافىئە
 ۱۱- قارا گۈز
 ۱۲- قاراباغ قايتاباغى ئ
 ۱۳- قمرجانى
 ۱۴- دؤйىمە كرمى
 ۱۵- دؤشەمە كۈراوغلو
 ۱۶- دول ھىجران
 ۱۷- دىلقمى
 ۱۸- دوراخانى
 ۱۹- ائل ھاواسى، قاراچى، درويشى، آلى ئ خان قايتمارماسى.
 ۲۰- زارئىنجى، كۈھنە زارئىنج
 ۲۱- ايران كرمى سى
- ۳۶- گۆللۇ قافىئە
 ۳۷- گۈيچە گۆللۇ
 ۳۸- گۈيچە قايتمارماسى
 ۳۹- گىلە نار، قازاخ سېزەسى
 ۴۰- مىصرى
 ۴۱- منصورى
 ۴۲- مىخەيى، قازاخ يورد يئرى
 ۴۳- مىزەجانى، كىسمە گۆزەلله مە
 ۴۴- محمد باقرى، شقاينى، بۇرچالى ھاواسى
 ۴۵- نجفى
 ۴۶- نخجان
 ۴۷- عۇثمانلى ئ بۇزوجو
 ۴۸- اۇوششارى، (افشارى)
 ۴۹- اورتا جىلىلى
 ۵۰- ساللاما كرمى
 ۵۱- سولطانى
 ۵۲- سئىرلانى
 ۵۳- سىمندرى، سوسنبرى
 ۵۴- سارئ تۈرپاڭ
 ۵۵- عرفانى، روحانى
 ۵۶- ھىجران كرمى سى
 ۵۷- جىنگى كۈراوغلو
 ۵۸- شىروان كۈچرى سى
 ۵۹- شىروان شىكىستەسى
 ۶۰- شىشىنگى
 ب - «تجنیس ھاوالارى»
 ۱- تجنیس
 ۲- جىيغالى ئ تجنیس
 ج - «باياتى ئ ھاوالارى»
 ۱- ائل باياتىسى

اوْخو آشىق اوْخو، «جىنگى كوراوجلو»
سولدوزو، جاوادى، خاچا خالدارى
يانىق كرم، قارصى، دستان، دؤشەمە
پاشام كۈچدۇ، نصر-اللاھى، افسارى

اوْخو آشىق، خان چوبانى، زارئنجى
قلندرى، دوراخانى، دىك دابان
ايروانى، شاه ايسماعىل، نمىدى
لشىلى مجىنون، گۈچەگولو، قمرجان

اوْخو آشىق، ترەكمە، شىكتىه
شكريازى، نخجوانى، سماھى
قەھمانى، حرېھ زوربا، مۇحتىم
شاھسۇنى، قرهباغى، ايمرابى
اوْخو آشىق اوْخو، درە دۇلدۇران
روحانى، قۇچانى، شاقى، شىروانى
سارئ ئىشلەنلى، كىشىش اوْغلو، قجرى
هراتى، جىلىلى، ئەلىياز، عۆرفانى

اوْخو آشىق، اوْخو آغزىن وار اوْلسون
«شامى» يىم شاعرم سۆز عاشيقى يىم
چال اوْخو دىنلەيىم سازلا سۆزۈنۈ
من آذربايجانئىن اوْز عاشيقى يىم

۲۲— ایروان چوخورو، چوخور اوْبا

گۈزەللەممىسى

۲۳— يانىق كرمى، نۇرۇزو كرمى

۲۴— تاھارى، ايبراهيمى، قاراتئلى

و — «ديوانى هاواالارى»

۱— آياق ديوانى، عوْثمانلى ديوانى، مئيدان

ديوانى

۲— باش ديوانى، شرختائى، مجلس ديوانى

ه — «موخىممىس هاواالارى»

۱— باش موخىممىس

۲— كوراوجلو موخىممىسى، كوراوجلو

گۈزەللەممىسى

۳— اورتا موخىممىس

۴— جىيغالى موخىممىس

غربى آذربايجان دا آشىق هاواالارى ئىن

آدى:

ارومىهنىن دىرىلى شاعيرى شامى جىبالارئ

بو ۷۲ هاواانى شىعردە بىلە گتىرىپ.

اوْخو آشىق اوْخو شرقى، تاجرى

گۈزەللەمه تىجىسى، ديوان هاواسىن

مىصرى، سيناستاپۇل، دىلقەم، حلبى

بەھمنى، قوربىتى، ھېجران هاواسىن

اوْخو آشىق، قرهعئىنى، پناھى

جمشىدى، گرايىلى، سئڭاھ، اکبرى

قرەچى، چىندووار، شورى، ائل كۈچدۇ

دۇبئىت، آرازبارى، موقام، هشتىرى

/پنجیله‌ر

ناشئ اوونچو وورا بیلمز شیکارئ
آخیر اووو الدن چئخار اینجیده‌ر
بنفایدا دئر بیتابانئ دولانماق
یورقونلوق جانئنئ یورار اینجیده‌ر

هر فصیل یئتیرمز باهار فصلینه،
هر شیکارچئ اوو سالانماز دستینه
ناشئ طبیب گلسه مریض اوستونه
دردی بیلمز ائیله‌یه زار اینجیده‌ر

نا اهلی نه بیلیر درده درمانئ،
یارانئن اوستوندن وورار یارانئ،
اوره‌یی سئیندیرار بیلمز چارانئ،
دایم آھی زارا سالار اینجیده‌ر

منیم بو سؤزلریم یادیگار قالار،
بالوولو میسکینی سؤز یادا سالار،
خئیر عمل صاحبی رستیگار اولار،
بد عملی قیبر سئیخار اینجیده‌ر

قائمه‌لار

۱- آذربایجان آشیقلارئ، ائل شاعیرلری، چاپ باکو ۱۹۸۳

۲- دیللن سازیم - صمد چایلئ، چاپ ۱۳۷۷

۳- موسیقی سنتی آذربایجان - سلمان هاشم زاده، چاپ ۱۳۷۷، جهاد دانشگاهی ارومیه

رېۋايت ائلنەن: مقصود على رزاقى / راوى كريمى

ثبەت ائلنەن: محمد رزاقى، ادبیات دېپالۇمۇ.

زىگان. دۇغوم: ۱۳۶۰

ثبەت زامانى: ۱۳۱۲/۱۰/۲۱

محمد و اوْزۇك

بىرى وار ايدى، بىرى يۇخ ايدى. كېچن زامانلاردا بىر كىشىنىن محمد آدئىندا اوْغلو وار ايدى. بىر مۇددىتىن سۇنرا كىشى دۆنیادان گىدىر. محمدىن نەھىسى محمدە دئىير: اوْغلۇم! دور بازارا گئت بىر مىقدار يىئمك-ايچىمك آل گىتىر. ائودە هەچ بىر زاد يۇخدۇر. محمد دئىير نەھىجان من بو ايشلىرى گۈرە بىلمەرم آنجاق بىر نؤكىر تاپا بىلرم بىزىم چۈن گۈرە. محمد بازارا گلىپ بىر اوْغلانى گۈردى اوْغلاندان سۇرۇشدو آدئىن نەدىر؟ ايشلرسىن؟ اوْغان جاواب وئىرىدى: منىم آدئىم ايبراهىم دئىر. ايشلەرم. محمد دئىير: ايبراهىم ايشىميمىز آغىز دئىيل فقط سىن سحرچاغى، ناھارچاغى بازارا گىدىپ بىر مىقدار ور-وسايىل آئىب گىتىرە جىكسىن. نە دئىيرسىن؟ ايبراهىم دئىى: هەچ عىنىي يۇخ آنجاق منىم بىر آنام دا وار، محمد دئىى: آناندا گىتىر بىرلىكده بىزىم ائودە ياشايىئن.

بو قارالا ايبراهىم محمد گىلين ائحتىاجى ئولان شىئىلىرى آئىب گىتىرىدى. بو اىشە گۈرە ايبراهىم آناسى ئىلە بىرلىكده محمد گىلين يانئىندا قاڭىرىدىلار. بو شەرەد بىر يەھودى آدام وار ايدى. بو يەھودى شەرەد خۇرۇز ساواشىدىئىرما مۆسایيقەسى قۇيىوب، هر ياندان گلن آداملارىن خۇرۇزلارىلا اوز خۇرۇزونو ساواشىدىئاردى. يەھودىنىن خۇرۇزو اۇنلارىن خۇرۇزلارىنىء ووروب يارىشىء اوداردى. يەھودى خۇرۇزلار اوستۇنده قرار كىسىلەن پوللار ئاردى.

محمدىن دە بىر خۇرۇزو وار ايدى. ايبراهىم اۇزلىيۇنە دئىى: نە ئولار محمدىن خۇرۇزونو آپارام مۆسایيقە يە. گىزلىنجه ايبراهىم محمدىن خۇرۇزونو مۆسایيقە يە آپارىئ. ايبراهىم آپاران خۇرۇز يەھودىنىن خۇرۇزونو وورور. ايبراهىم مۆسایيقەنى اودور. نىچە گۈن بو ساياقلا گىدىر. هرگۈن ايبراهىم مۆسایيقەنى اودور. گۈنلىرىن بىر گۈن يەھودى ايبراهىم دئىير: ايبراهىم خۇرۇزونو ساتىرسان؟ ايبراهىم جاواب وئىرىر: هن يەھودى سۇرۇشور نىچە يە ساتىرسان؟ ايبراهىم دئىير مىن توّمنە. يەھودى تىز پولو وئىرىپ خۇرۇزو آئىر. خۇرۇز آلئىناركىن يەھودى امر ائلەتىر خۇرۇزو كىسيپ، پىشىرسىنلر. سۇنرا خۇنچايانا قويىسونلار، هر

كىمسە اوْل الين قالدئرسا اوْنا وئيرىب گتىرسىن يهودىينين يانئينا. بو اىشدن اىبراهيم دويوق دوشور، يوْل گؤزلور ائله خۇرۇزو پىشىرىپ خۇنچايان قۇياركىن الين قالدئرىپ اىچەرى گىرىر. خۇنچانىء اىبراهيمما وئىرىرلر. اىبراهيم خۇرۇزو گتىرىپ اوْز ائولرىندە باشلايىر ئىئمەيە. بو خۇرۇزو يىئىھەركن خۇرۇزون بۇغازىندا بىر اوْزۇك چىخىئir. اىبراهيم اوْزۇگۇ سىلىر سائىر بارماقىئينا. اوْزۇكدىن سىس گلىر: نه امرىز وار، هر نه اىستەسىز اوْلا بىلر. بىر نېچە زامان بو اىشدن كىچىر. بىر گون اىبراهيم محمدە دئىيىر: آغا سىن نه دن فلان شاهىن قىئىزىنا ائلچى گۈندرمیرسىن؟ محمد جاواب وئىرىر: آخىء اىبراهيم منىم نەتىيم وار؟ نەتىيمە قىئىر وئەرلر؟ اىبراهيم دئىر: ائلچىنىن بىر ضررى يۇخدۇر كى، گل منىم آنامى سىنىن اوْچۇن ائلچى گۈندهرك. محمد قبول ائله ئىيىر. اىبراهيممەن آناسى شاهىن قىئىزىنا ائلچى گىلىر. شاه دئىيىر: بىر شرطى وار، ايکى قاتار دوه، يۆكلەرى قىيزىل سحر چاغى قاپىمېزىن قاباغىندا حاضىئ اوْلا. اىبراهيممەن آناسى ئۆزلىنىن گلىب، شاه دئىيەن سۋئۇ اىبراهيمما دئىيىر. محمد جاواب وئىرىر: آه گۈردىن! منىم بىر بئلە قىيزىل بىر بئلە دوه يۇخومدور. اىبراهيم دئىدى: هەچ فيكىرىن پۇزۇلماسىئن.

ايبراهيم اوْزۇگە دئىيىر: ايکى قاتار دوه، يۆكلەرى قىيزىل سحر چاغى شاهىن قاپى سىئىدا اىستىرەم. سحر شاها خبر يەتىشىر: شاه ساغ اوْلسۇن دوه لەر قاپى دا. شاه دۇرۇخسۇنور. ائلچى يە، اىبراهيممەن آناسىئىنا، دئىيىر: بو قبول آنچاق بىر عىمارت منىم عىمارتىمدىن اوْستۇن اىستەتىرم. ائلچى قايدىئىب گلىر ائوه سارئ. اىبراهيم سۇرۇشور آنا بو دەن نە اىستەدى؟ آناسى دئىيىر: بىر عالى عىمارت شاهىن عىمارتىنин اۇنۇندا. اىبراهيم يىئە اوْزۇگە باخىب دئىيىر: اوْزۇك! بىر عىمارت شاهىن عىمارتىنин اۇنۇندا. بو عىمارت دە تىكىلىر. ائلچى شاهىن يانئينا گلىب دئىيىر: داھا نە اىستىرىسىز؟ شاه دئىيىر بىر دست پالتار ايتىنه، قاچىچى دېمەمىش. بونودا گتىرسىز قىئىر وئەرەرم. شاه دئىدىگى نم-نىشاندا پالتار ئا اوْنا آپارىئىلار. شاه چارەسىز قىزىنى مۇمەدە وئىرىر. بونلار بو گندىش لە نېچە مۇددەت ياشاينىرلار.

بونلار بوردا! سىزە خېر وئىرىم يهودى دن. يهودى بۆتون بىليجى، دۆنیا گۈرمۇش آداملارى بىر يېرە توپلايىب اوْز باشئىنا گلنى اوْنلاردا دئىيىر. اوْنلارдан بو اىشە بىر قاچاق يۇلۇ اىستەتىرم. آنچاق هەچ بىر كىمسە چارە تاپا بىلەمەتىب يهودى يە دئىيىرلر: سىنىن اىشىن چارەسى فقط بىر قۇجا قارئىدادىئىر. يهودى گلىب آختارىئىر دئىيەن قارىئىن ئاپىئىر. قارئىئىن ئاپىئىر دئىيىر. قارئ جاواب وئىرىر: سى منى آپارارسان بىر يۇلۇن آىرئىجىندا قۇيارسان. من اوْ اوْزۇگۇ

سنه گتىرەرم. يەھودى قارئنى دئىيگى يئرە گتىردى. محمد، اىبراهيملا بىرلىكدا شىكاردان قايىدان چاغىءى يۈلۈن اىچىنده قارئنى گۇرۇرلار. محمد دئىتىرىئ ائى قارئ بوردا ئىشىرسىن؟ قارئ جاواب وئرىدى ائى اوغول كاروانلا گئىدىرىدىك دوه منى يئرە سالدى. قاچدى خالق دوهنى توتا، منى اونودوب گەتىدىلەر ايندىسى من بورادا قالمئشام. محمد دئىتىرىھەچ ئىتىبى يۈخدور بىز سنى ئۆيىمىزە آپارېب بىرلىكده ياشارىق. اىبراهيم دئى محمد بو قارئ شر داغارجىغىيەدە بىز يۈزىلەن گلمەسىن. اىبراهيم چۈخ دئىب محمد آز ائشىتىدى. قارنى ئۆزلىلە انوھ آپاردىلار. بىر نېچە گۈن بو ايشدن كىچدى. بىر گۈن قارئ محمدىن آروادىنا دئى: سنىن هەچ قۇلباق، اوزۇك، سئرغا يۈخوندۇر؟ محمدىن آروادى دئى: نىيە؟ بىس بو قۇلومداكى قۇلباقلار نەدى؟ قارئ دئى: بونلار دا بىر زاد دئىشىل. بىس سۆزلىر قىزىئىن حالىنى پۇزىدۇ. محمد اىبراهيم ائوھ گلىب قىزىئىن حالىنى پۇزىغۇن گۇردۇلار. اىبراهيم قىزىدان سۇرۇشدو: باجى نىيە پۇزۇلوبىسان؟ قادىن دئى: منىم هەچ قىزىئىل مىزىل يۈخومدور. منه بىر مىقدار قۇلباق، سئرغا و ... آل. اىبراهيم فيكىرلەشىپ اوز اوزۇيۇنۇ قادىنا وئرىدى. قادىن آلىب اوزۇيۇ تاخچىا آتدى. قارئ دا بونلارئ گوددۇردو اوزۇيۇن يىشىن دەتىلەتىپ نېچە ساعاتدان سۇنرا اوزۇيۇ گۇتۇرۇب گىلدى يەھودىنىن يانئىنا. يەھودى اوزۇيۇ آلىب سالدى بارماغانينا. اوزۇك دئى: نە اىستىرسىن؟ يەھودى دئى: اىبراهىمئ آپارېب گۈيە، ائله يئرە وۇرارسان هەچ سۆممۆكلەر دە تاپىلمايا. محمدى دە گۈيە آپارېب آتاسان قوييونون دىيىنە. اوزۇك بو ايشلىرى گۇرۇدۇ. بو چاغ يەھودى كۈچۈنۇ چاتىپ شهردى ئىرىءى ئۆلکەيە گەتىدى.

سېزە خبر وئرىم قوييونون دىيىنە محمدىن. بىر كاروان گلىرىدى محمد اولان قوييونون يانئىنا يېتىشىدىلر. بو كاروانىن باشچىسىي محمدىن عىمىسى ايدى. كاروان قويودان سو چىخارتماغا قويوييا دەل ساللادىلار. محمد دول ساللاماغىءى بىلىپ دەلدان ياپىشىدى. محمدى قويودان اشىيگە چكىب، داوا-درمان ائلەتىپ، محمد اوز حالىنى تاپدى. اوز باشىندان كىچەنى عىمى سىنه سۈئىلەدى. عىمى سى دئى سىنن چارەن دئولرىن بؤيۈگۈزۈنۈن ئىنەدەدى. گىشت اوۇن يانئىنا. محمد دئولرىن بؤيۈگۈزۈن يانئىنا گەتىب. اوز باشىئىنە گىلنى اونا سۈئىلەدى. دئولرىن بؤيۈگۈ دئى بىز بىر اىش ائىلەيە بىلەرىك. سىن قارا دئولرىن يانئىنا گىشت. محمد قارا دئولرىن يانئىنا گلىب. اوئنلاردا كۈمك اىستەدى. قارا دئولر دئىلىر سىنن ايشىن آعجا سئچانلارئ ئىنەن گلر. قارا دئولرىن بؤيۈگۈ ايکى سئچانئ چاغىردى بىرى قويروغۇ كۆلە، او بىرى سى قويروغۇ اوزۇن. دئۇ سئچانلارا دئى: محمدىن اوزۇگۈزۈن تاپىپ گتىرە جىك سىز.

سېچانلار آختارىپ يەودى اولان يئرى تاپدىلار. يەودى نىن ائوھىنى آياقدان باشا آختارىپ آنجاق اوزۇيۇ تاپمادىلار. قويروغۇ كۆلە سېچان دئدى: دۈزك گىچە چاغىء اوزۇيۇ تاپارئق. گىچە يەودى اوزۇيۇ بىغىلارئنا دۇيىنلەتىب آغزىشىن اىچىنە قۇيىوب ياتدى. بونو سېچانلار بىلىپ فيكىرلىشدىلر. قويروغۇ كۆلە قويروغۇ اوزونا دئدى: من يەودى نىن آغزىشىن يانىندا دايائىم، سىن قويروغۇنو اوزات بورنۇن اىچىنە او آغزىنىء آچاركىن من اوزۇيۇ گۇئىررم. قويروغۇ كۆلە سېچان يەودى نىن آغزىشىن يانىندا دايائىب يەودى نىن بىغىلارئى ئىدىدىن كىسىپ ساخلادى ئىنده. قويروغۇ اوزون سېچان قويروغۇنو اوزاندى يەودى نىن بورنۇن اىچىنە. يەودى آغزىنىء آچاركىن سېچان اوزۇيۇ گۇئىررم قاچدىلار. گلىپ درىايىا چاتدىلار. قويروغۇ كۆلە سېچان دئدى. يولداش من اوزۇيۇ قۇيارام آغزىما سىن قويروغۇنلا مىيم بئلىمى سارئ. من سىن دالان مىnim گىدەك. قويروغۇ اوزون بو اىشى گۇردۇ و اوزۇيۇ محمدە يېتىرىدىلر. محمد اوزۇيۇ سالدى بارماغانىئا. گىلدى اۆز اولكەسىنە اوزۇكدىن اىستەدى: يەودى نى آپارا گؤئىه و ائله يېرە چىرپا كى هېچ سومۇيۇن اونو دا تاپىلمايا. اوزۇك بو اىشى دئىيلمىش كىمى گۇردۇ. سۇنرا قارئىنى تاپىش شەرين مئيدانىندا گۇئىدىن آسىدەرىپ تاپشىردى دىرىي-دىرىي اتىنى دوغراسئىنلار. بو اىشلەرن سۇنرا شاه اولۇپ محمد اوونون يېرىنە اوتسورور. آنجاق اىبراهىمئىن اولۇم ياراسىء هېچ زامان اوزەتىندىن گىتمىر.

قالىيە حاجى يئۇ
فېلۇلۇكىيە ئەلمەرنامىزدى
نخچىوان دۆۋەلت اوپىوئىرىتىنى نىن
«آذربايجان دىلچىلىنى» كاۋىدرا سىئىن مۇعىلىمى

نخچىوان، ایران تۆرکلەر و شرقى آنا دۇلونون اورتاق لهجهسى و قۇومى مدنىيەتى

كۈچۈرن: كاوس نصيرى

بو گۈن آذربايجان تارىخى نىن اوئىرەنيلەمىسىنە ان زىنگىن منع خالق دائىشىق دىلى دىر. بو منع اوزەرىينىدە قول - بوداق آتىب شاخەلەن، گىتىدىكىجە جىلالانئىب مۇعىن چىرىۋە داخىلىنىدە قرامئر اوّصوللار ئايلى محدودلاشدىرىيەلەن ادبى دىل بعض بىزى قدىم خالق دائىشىق دىلىينىدەن مۇعىن معنادا اوّلاقلاشتىرىئىر. نتىجەدە دىلىمىزىن اينجەلىكلىرىنى، خالقىمئىزىن مىللە منطىقى تەككۈرۈن، بۇتۇرۇكىدە مدنىيەتىنى و معنوئىتىنى عكس ائتدىرەن ايفادە و دئىيمىلە ادبى دىلدەن اوّلاق، خالق اىچرىسىنە قۇرونوب ساخلاڭىر، نسىللە دىيشىدىكىجە بعض اونو دولوب تارىخ صحنەسىنەن چىئىخىر. محض بونا گۈرە دە دىلىمىزىن اوئىرنىلىمەتىن، قارانىق قالمىش قاتلارئىنەن آچىلماسىندا بؤيۈك رۇل اوینىيان خالق دائىشىق دىلى اوّزەرىينىدە آراشدىرمالارا جىددى ائحتىجاج دوپىلور.

سۇن و اختىلار آپاردىغىمئىز لهجه شۇناسلىق آراشدىرمالار گۈستەریر كى، عۆموم تۆرك مدنىيەتى نىن ترکىب حىصەسى اوّلان ایران آذربايجان ئايستەر قافقاز، اىستەرسە دە شرقى آنادۇلو آراسىندا اوّرتاق تۆرك مدنىيەتى نىن مرکزى اوّلاراق قالماقدادىئەر. بو گۆنە قىدرە تدقىقاتلاردان كناردا قالمىش ایران آذربايغان ئىزىنگىن فولكلۇر و خالقىمئىزىن قدىم مدنىيەتى نىن قارانىق قالمىش صحىفەلىرىنин آچىلماسىندا، سۇن دۇۋەرلەر دە اونو دولماقدا اوّلان قدىم عادت - عنعنەلر يىمىزىن اوئىرنىلىمەسىنە عوھىسىز قايناق و

زنگین خزىنه دير. يالنئىز خالق دانىشئيق ديلينه منصوب ايران توركى اوز مىللى- معنوى مدنىيەتلىرىنى، سۇي- كۈكۈمۈزىلە باغلى قديم عنعنه لرى شيفاهى شكىلده خالق دئىيملىرىنە قۇرۇۋىوب ساخلايىپ بىر گۆندەك گتىريپ چىخارمئىشلار.

تاسوـفـلـه قـئـىـد اـئـمـهـلـىـكـ كـىـ، بـئـلـه دـئـىـمـلـىـرـىـنـ بـىـرـ چـۆـخـ مـعـىـشـتـىـمـىـزـدـ، دـائـىـشـئـغـىـمـىـزـداـ اوـزـۆـنـهـ مـخـصـوصـ يـئـرـ توـتسـاـ دـاـ، بـعـضـنـ اوـنـلـارـئـىـنـ منـطـقـىـ ماـھـىـتـىـ اـسـاسـىـ شـكـىـلـدـهـ تـدـقـيقـ اوـلـونـمـامـئـشـدـئـىـرـ. بـوـ دـئـىـمـلـىـرـىـنـ چـۆـخـ مـعـىـشـتـىـمـىـزـىـلـهـ، قـدـىـمـ عـادـتـ- عنـعـنـهـ لـرىـمـىـزـلـهـ باـغـلـىـ دـاـلـىـدـوـغـونـداـ اوـنـلـارـئـىـنـ عـلـمـىـ جـهـتـدـنـ اوـئـىـرـنـىـلـمـهـسـىـ دـهـ وـاجـىـبـ مـارـاقـلـىـ مـسـلـهـ كـىـمـىـ قـارـشـىـدـاـ دـاـيـانـىـئـىـرـ. مـحـضـ بـوـناـ گـؤـرـهـ دـهـ خـالـقـىـمـىـزـىـنـ دـوـنـيـاـ گـؤـرـقـشـوـ، اـيـنـمـالـارـئـ، مـعـىـشـتـ اـيـلـهـ باـغـلـىـ اوـلـانـ اـيـفـادـهـلـرـىـ بـرـپـاـ اـئـمـكـ چـۆـخـ ضـرـورـىـدـىـرـ.

حاضـىـرـداـ اـيـرـانـ آـذـرـبـاـيـجـانـىـنـداـ چـۆـخـ اـيـشـلـكـ اوـلـانـ بـىـرـ اـيـفـادـهـ وـارـ: «يـارـپـاـقـ حـنـداـ دـئـىـلـ كـىـ» بـوـ اـيـفـادـهـنـىـنـ يـارـنـماـسـىـ قـدـىـمـلـرـدـهـ خـالـقـىـمـىـزـىـنـ مـعـىـشـتـىـنـدـهـ مشـهـورـ اوـلـموـشـ، تـارـىـخـىـ قـوـومـىـ مـدـنـىـيـتـىـنـ دـهـ اوـزـۆـنـهـ يـئـرـ قـازـانـمـىـشـ عـادـتـ- عنـعـنـهـ لـرىـمـىـزـدـنـ بـىـرـىـ كـىـمـىـ قـالـماـقـداـ اوـلـانـ حـنـاـ اـيـلـهـ باـغـلـىـدـئـىـرـ. قـدـىـمـ دـؤـۋـەـلـرـدـهـ اـيـرـانـ آـذـرـبـاـيـجـانـىـنـداـ نـهـنـهـ لـرىـمـىـزـ مـوـختـلـىـفـ شـكـىـلـلىـ گـۆـلـرـ، يـارـپـاـقـلـارـئـ «قـوـرـآنـ» آـرـاسـىـنـداـ قـوـرـودـارـ، سـوـنـراـ هـمـىـنـ يـارـپـاـقـلـارـ وـ گـۆـلـ لـچـكـلـرـىـنـىـ تـوـيـلـارـداـ گـالـىـنـىـنـ الـىـنـ، بـارـماـقـلـارـئـىـنـ اوـجـوـنـاـ يـاـپـىـشـدـىـرـىـبـ اوـنـنـوـ اـوـسـتـۆـنـدـنـ حـنـاـ يـاـخـارـمـىـشـلـارـ. الـ اوـزـرىـنـهـ دـۆـزـۆـلـمـوـشـ يـارـپـاـقـ وـ گـۆـلـ لـچـكـلـرـىـنـىـنـ تـرـىـنـمـهـمـهـسـىـ وـ حـنـانـئـىـنـ سـوـزـۆـبـ آـخـمـامـاسـىـ اوـچـۆـنـ الـىـنـ اـيـچـىـنـهـ وـ آـرـخـاسـىـنـاـ تـاـخـتاـ قـاشـقـىـ باـغـلـايـرـمـىـشـلـارـ. اـئـلـهـ كـىـ، حـنـاـ تـاـمـامـىـلـهـ قـوـرـودـوـ، اوـنـدـانـ سـوـنـراـ آـچـىـبـ يـوـيـارـمـىـشـلـارـ. حـنـالـىـ الـىـنـ اوـسـتـۆـنـدـهـ دـۆـزـۆـلـمـوـشـ مـوـختـلـىـفـ يـارـپـاـقـلـارـ گـالـىـنـىـنـ الـىـنـهـ خـوـصـوـصـىـ بـزـهـكـ وـ ئـىـرـدىـيـيـنـ دـنـ بـوـناـ «يـارـپـاـقـ حـنـاسـىـ» دـئـىـهـرـمـىـشـلـارـ.

محـضـ بـوـ تـارـىـخـىـ- قـوـومـىـ مقـامـ سـوـنـراـدانـ چـاغـداـشـ دـؤـۋـۆـرـمـۆـزـدـهـ بـئـلـهـ اـيـرـانـ آـذـرـبـاـيـجـانـىـنـداـ «الـىـنـ يـارـپـاـقـ حـنـداـ دـئـىـلـ كـىـ» اـيـفـادـهـسـىـنـىـ اـيـشـلـكـ بـىـرـ مقـامـداـ سـاـخـلـامـىـشـدـئـىـرـ. مـثـلـ، بـىـرـىـ دـىـگـرىـنـهـ مـوـراجـىـعـتـ اـئـىـبـ هـرـ هـانـسـىـ بـىـرـ اـيـشـ گـۆـرمـەـتـىـ خـاـهـىـشـ اـئـرـسـهـ، قـارـشـىـسـىـنـداـ اوـنـاـ اـئـتـىـرـاضـ عـلـامـتـىـ اوـلـارـاقـ «الـىـنـ يـارـپـاـقـ حـنـداـ دـئـىـلـ كـىـ» اـيـفـادـهـسـىـلـهـ «اوـزـۆـنـ

اوز ايشينى گئر» دئيير. هر هانسى بير ايشى گوره ركن خالق آراسىئندا تمثيله چئورىلمىش بو ايفادەنин دىيگر ماراقلى شكىللرىنه ده راست گليليك.

حاضىردا ايران آذربايجانئىدا تارىخى بير نېچە يىۋز ايللرلە اولچوڭلۇن، قديم قۇومى مدنىيەتى مىزىلە باغلۇ ييارانمىش بو ايفادەنین واقعى ياشامئىن چاغداش دؤورۇمۇزدە توڭىكىيەن شرقى آنادۇلو بولگەلرىنин بير چۈخوندا مۇوجىد اولماسى ماراقلى فاكت كىمى اوزۇنۇ گؤسترىر. بىللى دىر كى، شرقى آنادۇلونون بير چۈخ بولگەلرى تارىخى - قۇومى باخىمدان چۈخ زنگىن دىر و بىلگەن دە قديم توڭ عادت- عنعنەلرىنى، معىشىتىنى جانلى شكىلدە قۇروپىوب ساخلايان مدنىيەت مرکزى دىر. بىلە كى، مۇعاصرىر دۇردا شرقى آنا دۇلونون بير چۈخ بولگەلرىنده توپىلاردا گلىنى كۈچۈرمىزدىن اونجەللىنى عىتىنى قايدادا مۆختلىف چىچك و يارپاقلارلا بىزەتىب حنانئىن قوروماسىئى گۈزلەتىرلەر. حنا قورودوقدان سۇنرا يۇپىلموش حنالى اللردا يارپاق گۆللر بىزك كىمى گۈرۈنۈر. گۈرنىدۇپىز كىمى، ايران آذربايغانئىدا دىليمىزدە قۇرونوب ساخلانىئىلان «الىن يارپاق حنادا دېتىل كى» ايفادەسى ايلە شرقى آنادۇلۇدا معىشىت دە ياشانان بو عنعنەدە اورتاق توڭ مدنىيەتى نىن تارىخى كۈكلرى بىرلىشىر.

محض بو باخىمدان ياناشدىقىدا مۇقايسەلى تارىخى دىلچىلىتىن واسىطەسىلە قديم دىليمىزە مخصوص ماراقلى فاكتلار بىر يىئە توپلايىب اوئنلارئىن اورتاق شىرىنى وئىركەن اولدوقجا واجىب دىر. چۈنكى دىل اينسان حىاتىئىن بىتۇن ساحەلرىنى احاطە ئىدىر و مۆختلىف عىثم ساحەلرىنىن ياردىمئى ايلە ماراقلى فاكتلارئ اورتايانا چېخارماشىش اوسلۇر. بورادان بئله بىر نتىجە يە گلىرىك كى، ايستەر آذربايجان جوّمهوريتى، ايستەر ايران آذربايغان، ايستەرسە دە شرقى آنا دۇلۇدا ياشايان توڭلار مخصوص بىر چۈخ سۈز و ايفادەلرىن، افسانەوسى اوسطوروسى گۈرۈشلىرىن ياشاماقدا داوام ائتمەسى عىتىنى كۈكە مالىك واحىد بىر مدنىيەتىن بارىز نۇمونەسى كىمى اوزۇنۇ گۈستەرمىكەدە دىر. ايران آذربايغانئىدا بعضى فۇلكلۇر نۇمۇنەلرىنده، خۇصوصىلە بايتىلاردا دا حنا ايلە باغلۇ دئىيمىلر ياشاماقدادىر.

قالانئىن دىيىنە بىر سۆرۇ قۇيۇن،

حنالى للرين قوٌينوما قوٌيوم.

نيشانىمدان آخى من نىجه دوٌيوم؟

آتما داش، تؤكمه داش، من يارالثيام

اووچودان قورتولان داغ مارالثيام.

ايران آذربايجانىندا راستالاشدىغىمىز «الى يارپاق حنا دا دئىيل كى» و ياخود «الى حنادا» ايفادەلرینين دىگر شكىللرى ده مؤوجىددور. بو ايفادەلر اوّل كى معناسى ايلىه ياناشىء، هم ده يئنى منطىقى معنا كسب ائدير كى، بونلار دا ايران آذربايجانىندا، هم ده آذربايغان جومھورييتىنده مؤوجود دىگر خالق دئيمىلىرىنин موٽرادفى كىمى چىخىش ائدير. حنا ايلى باغلى دىگر بير روایت ده دئىيلir: «بىر ائوه اوغۇرلۇق ائتمەيە گىدن اوغۇر دول بىر قادىئىن ائوهينه دۆشۈر. ائوه صاحىبەسى ائوه كىمىن گىردىيىنى اوئىرنىك اىستەركن اوغۇرۇنى گۈرۈپ قۇرخور. اوغۇر قادىئىندا ائوه آدام اوّلوب - اولمادىغىنى سۇرۇشور. قادىئىن سا جاواب وئرير كى، من تك ياشايىئام، هېچ كىسىم يۈخدۈر. اوغۇر سۈئىنir كى، چۈخ ياخشى ئولدو، ال - آياغىما دۇلاشان اولماز. ايندى ائوه - ائشىيin ھامئىسىنى يىغىشىدئىرېب آپارارام. قادىئىن سا جاوابىندا اوغۇرۇيا دئىير كى، من اوزۇمە يۈلداش آختارىردىم، آللاھ سىنى منه يىتتىريپ. بو قىدەر وار - دەۋەلتى پايداشاجاق بير كىمىسەم يۈخدۈر. «گلەسنه ئولنك، سىنە بى اولاسان» - دئىيە قادىئىن اوغۇرۇيا ائولىنىك تكلىف ائدير. اوغۇر فۇرصىي الدن وئرمىك اىستەمەتىپ راضىيئىق وئرير و سۇرۇشور كى، حاضىرلۇق اوچۇن من نه ائتمەلىيەم. قادىئىن سا جاوابىندا - هېچ نه، بىر آز حنا اىسلامدئىب الىنە، آياغىئىن قوٌياق، سۇنرا باشلاياق توى حاضىرلۇغىنى.

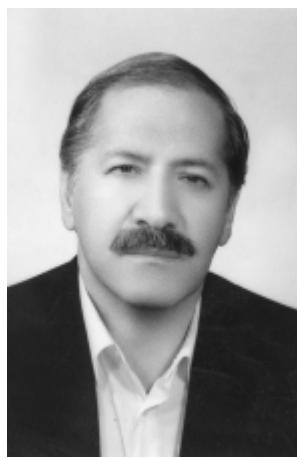
قادىئىن حنانى اىسلامدئىب گتىرير، اوّلچە يارپاقلا اللرىنە، سۇنرا ايسە آياقلارىندا حنا ياخىب باغلائىئير. باخىئر كى، آرتىق ايش تامامدئىر، نه ال بىر ايش گۈرە بىلر، ندە آياق. باشلايىئير قىشقاڭماغا كى، بىزە اوغۇر گلىب. اوغۇر نه قىدەر چابالا يىقىقاچماغا چالىشسا دا گۈرۈر كى، الى ده، آياغى دا باغلى دئير. اوّنا گۈرە دئىيرلر كى، «الى حنادادئىر»، يعنى ال - قولو باغلى دئير، هېچ بىر ايش گۈرمىك ايمكانى يۈخدۈر.

بو روایت دن تۈرەنمیش باشقا بىر معنا كسب ائدن «طرفین اليه حنا قۇيىدۇ» ایفادەسى ایسه اىنسانى آلداتماق آنلامىئىدا اىشلەنیر كى، بو دا آذربايجان جۆمھورىيەتىنده اوْلدوغو كىمى ایران آذربايجانىندا دا تئز- تئز راست گلدىشىمiz «طرفین باشئىنا بؤرك قۇيىدۇ» ایفادەسىنىن مۆتىرادىفى كىمى چىخىش ائدىر.

حنا اىلە باغلئ خالق آراسىندا راست گلین ایفادەلردن بىرى ده «بو حنا اوْ حنادان دئىيل» ایفادەسى هم ایران، هم ده آذربايغان جۆمھورىيەتىنده اىشلک بىر مقامدا ضربى- مثل كىمى قالماقادادىر. قدىم زامانلاردا دينى عادت- عنعنه يە گۈرە دۆنیاسىئىن دىيىشىكە اوْلان قوْجالارىن اليه و آياغىئىنا حنا قويمىق ثاواب ايش سايىئىردى. بو همین آدامىن اوْ بىرى دۆنیا يَا اوْزۇيىلە آپاردىغى جىنت نىشانەسى كىمى قبول ائدىلىرىدى: «بىر قۇجا هوشونو ايتىرمىش حالدا اوْلدوغو زامان عادت- عنعنه يە گۈرە اليه حنا قۇيىرلار. قۇجا گۈزۈن توْآچىر آيىلاندا الينى حنالى گۈرۈب تعجۇبلىنir، ائلە بىلىر كى، اوْنۇ بى چىخاردىلار. دئىير كى، آى بابا منىم بى اوْلمالى زامانىم دئىيل كى... ائلە بو واخت بىر قارئ قوچانى اوْخشائىب دئىيركى آى يازىق، بو حنا اوْ حنادان دئىيل». ايندى خالق آراسىندا موقايىسە آنلامىئىدا اىشلەنن «بو حنا اوْ حنادان دئىيل» ایفادەسى ائلە بورادان قالىب. بورادا داها بىر مقاما دىققت يېتىرمك يېرىنە دۆشىر. حاضىردا نىخچىيۇان شىوهسىنيدە بىرىنин دىگرىنин سئۇينجىنە و يَا دردىنە شرىك اوْلان مۇثبت و يَا منفى معنادا مۇناسىبىتىنى بىلدىرن «گەت ال - آياغىئىنا حنا قۇى» ایفادەسى ده اوْرتاق تۆرك مدنىيەتىنى قدىم تارىخى قۇومى كۆكلرىنە اساسلانىز.

آراشدىئىرمالاردان گۈرۈندۈيى كىمى، بو گۆن بؤيۈك ائتحىتىاج دويۇيان لەجەشۇنالىئىق آراشدىئىرمالار يالنئىز دىلچىلىك عىلمى اوْچۇن دئىيل، هم ده تارىخى قۇومى باخىمدان چۈخ بؤيۈك اهمىيەتە مالىكدىر. محض بو باخىمدان معيشتىمiz و مدنىيەتىمiz لە باغلئ بىر دىل واحىدلرىنин آىرىء- آىرىء بولگەلر اوْزىرە موقايىسەلى شىكىلەدە ئىرىنىلمەسى هم ده خالقىمئىزىن تارىخى حاققىندا دا بىر چۈخ ماراقلى فاكتلارئ اوْرتايىا چىخارمائىش اوْلۇر. دئىيكلرىمى ب. واهابزادە م. عادىل اوْوۇن «قانادلى سۆزلىر» كىتابىندا يازدىغى «اون سۆز» دكى بىر فيكىرلە تمامالاماق اىستەتىيرم: «سۆز فيكىرين ایفادە واسىطەسى اوْلدugu اوْچۇن اونون دا فيكىر كىمى

معنا درينلىشى، مضمون رنگارنگلىتى حۆدودسوزدور. سۆز مۇختىليف طرفىردىن مۇختىليف رنگ دە گۈرۈنە بىلەر. هە اىفادە تارىخىن بىر صحىفەسى دىر. بىر بؤيۈك كىتابىئىن، ياخود باستانشۇناسى قازئىنتىئىن وئرە بىلمەدىتى، آخтарدېغى تارىخى حقيقى بىر كىلمە سۆز، بىر اىفادە اوز باغرىندا قۇرۇپىوب ساخلايىئەر».

نۇورۇز بايرامىء

• صمد چايلىء

آنا طبىعتىن يىئنى دن دوغولان گۈنۇ، ايلين ايلك گۈنۇ، نۇورۇز گۈنۈدۇر. دوغولان گۈنۇ دىمك، او دئىيىل كى، اولن طبىعت يىئنى دن دوغولور، يىوخ! آنا طبىعتىن يىئنى دن گىتىنمهسى، ياشىللىيغا چئورىلمەسى منظوردو.

نۇورۇز گۈنۈندن، قىش چاغلارئين حىياتى قورتاراركىن، ياز—باھار گۈنلىرى اولكە يە آياق قۇيور. او جا داغلارئين قارئ ياواش—ياواش چكىلر، گۆللر—چىچكلىرى باش قالدىرىئىب، گؤى چمنلىرى تۇپراغا يىئنى بزەك وئرىر. آغا جلاڭ يارپاقلانىئىر. سولار گورلايىر، گۆللرە خوش گىلدىن دئىيەن قوشلار—بۆلبۆللر اوخويا—اوخويا بو داغدان—بوداغا اوچماغا باشلايىئىلار.

آنا طبىعتى برلى—بزەكلى گۈرەن اينسان، اوز ياشايىيىشىندا دا يىئنى لىك آختارىئىر. او، نۇورۇز گۈنۈنده تزە پالتار گىتىنib، ائو—ائشىگى سەمانلایىئىب، يازىن گلمەسىنە سئۇينجىك قول آچىئىر. قىشىن ياواش—ياواش كۈچمەسى و اوز يىئرىن ياز آيلارىنى تاپشىرماسى اينسان دويغولارئىندا دا اوز تائىيرىنى قۇيموشدور. هله نۇورۇز بايرامىنا بىر آى قالمىشىدان ياواش—ياواش حاضىرىئىق اىدىن يوردداش، اسفنىد آىئىنئىن چاغلارئىندا دۇرد چىرىنى تۈرەن—مراسىم قۇيوب بىلەلىكىلە ده نۇورۇز تۈرەن—مراسىمىنە حاضىرلانيئىلار.

ايلى آخىر چىشىنەلر، اسفنەد آيىئىنىن، دۇرد چىشىنە سىينىن عىبارت دىر. بو چىشىنەلرde توتولان تۈرەن لرde خالقىمئىز اساطىرى گۈرۈشلىرى اولدوقجا گۈزە چارپان و گۈزەلدىر. هر بىر چىشىنە تۈرەننەدە، دۆرلۈ دۆرلۈ مۇھىصۇلار اۋزۇنۇ گۈستىرىكىن، خالقىمئىزىن دۆنیا گۈرۈشۈ، چىشىدىلى ايناملار ئۇممايىش ائتىرىلىرى.

دۇرد چىشىنەنин ايلكىن چىشىنەسى، سو چىشىنەسى، ايكىنچىسى، اواد چىشىنەسى، اوچۇنچۇسۇ يىئىل چىشىنەسى، دۇردۇنچۇ ايسە تۈرپاقي چىشىنەسى دىر. بو چىشىنەلر سىرا ايله خالق طرفىنەن اىجرا اولۇنوب، سۇنرا دا نۇزۇرۇز بايرامىئىنا قدم قۇيولۇر. بىرىنچى چىشىنە، سو چىشىنەسى دىر. بو چىشىنە، اوئل چىشىنە، گۈزەل چىشىنە، گۆل چىشىنە آدلار ئىلە دە آدلانمىشىدەر. خالقىمئىزىن اينامىئىنا گۈرە، سو چىشىنە گۇنۇندىن سولار ترەلەنير. سويا اينام ايسە خالقىمئىزىن اسکى چاغلار ئىلە سىلسەشىر. چائى سوپۇنون اوستۇندىن آتىلان كىمسەلر، آتىل - ماتىئىل چىشىنە، باختىئىم آچىئىل چىشىنە، يىآ آتىلئىم باختىئىم آچىئىلەن دئىيە، سويا اينامى ئۆزە چىكىب، بىر - بىرىنە سو چىلەرلر. خالق بونا اينانئىر مىشىلار كى، سو آيدىئىنائىق گىتىرە. سو چىشىنە تۈرەننى ايسە گەلەجىك گۇنلرىن سولۇ اولدۇغۇنا ياردىئىم ائدەر.

ايكىنچى چىشىنە، اواد چىشىنەسى، اوشكۇر چىشىنەسى دىر. اواد چىشىنەسىنەدە خالق تۈنقال قالا يېئىب، اواد ياندېرماقا گۇنۇشى يادا سائىلار. اودون تمىزلىك گىتىرمەسىنە اينام و اوونون اىستىلىك وئرمهسىنە حورمت، اواد چىشىنەسىنە آرتىق ئۆزە چىكىلەر.

اوچۇنچۇ چىشىنە، يىئىل چىشىنەسى و يىا كۆلكلى چىشىنەدىر. يىئىل اينام اسکى گۈرۈشلىلە باغلى ئىدەر. دۆنیانى ئۆزەن يىئىل، سوپۇ، اوادو، اويناغا گىتىریر و تاخىل دۇيىولۇن زاماندا يىئىل اينسانا ياردىئىم ائدەر.

دۇردۇنچۇ چىشىنە، تۈرپاقي چىشىنەسى يىا يىئىل چىشىنەسى دىر. تۈرپاقي چىشىنەسىنە يىئىن آيىلماسى ئظرە توتولاراق تۈرپاقي تمىزلىك نىب اكىنە حاضىرلانيئەر. تۈرپاقي چىشىنەسى، نۇزۇرۇز بايرامىئىنا ان ياخىن چىشىنە اولدۇغۇنا گۈرە آرتىق تام - تارقلە

تۇرپاڭ چىشىنەسى «يىئل» يىن، «سو» يىون، «اوەد» وۇن تكمىللەشمەسىنە گۈئە، دۆرد چىشىنەنىن بىر اولوب گۆجلەنەمى نظرە آئىنىئىر. ائلە اوْنا گۈئە دە، تۇرپاڭ چىشىنە آخشامىء، دۆرلۈ توئەن - مراسىم لر كېچىرىيلر. سودان آتىلان آيدىئىلىق اىستەيىر، اوّددان آتىلان تمىزلەنمك فيكىرىيندەدىر، يىئلى عزيزلىيەن ھاوانىئىن ياردىئىمچى ئولدوغۇنَا اينانىئىر، تۇرپاڭى دا تمىزلەيىن، يىثيرىن آرتىق مەحصۇلدار ئولدوغۇن دىلەتتىرى.

دؤرد چرشنې دن سوْنرا، نۇۋەرۈز بايرامىء اولكە يە قدم قۇيىور. تازا پالتار گىتىئىن نۇۋەرۈز، ائل طرفىدىن قارشىللانىئىر، اوّنا خۇش گىلدىن دئىيلىر. «نۇۋەرۈز» و اىستيقىبال اىدىن يوردداشلار يىئنى احوال- روحىيە، يىئنى گىتىم لرلە يىئنى ايلە داخىل اولۇرلار. بايرام تو تولور، ھامى بىر - بىرىن آلقىيىشلاماق اوچۇن ائوپىنە گىلir. اولسون كى، بىر - بىرىندىن خبر توتوب، دۆنن وار اولانلارىن بو گۈن ده وار اولدۇغۇندان خبر تو تما، عادت - عنعنهسى چۈخ اسکى خالق ياشايىئىشى ايلە باغلى دئىر. سوپوقلو، شاختالى قىش گۈنلرین چىتىلىكىله باشا وئرەنلر، حاقلىء اوپلاراق، اۋزگەلرین ده ساغ- سالامات يازا چاتماقلارىندان سئىينجىك دۆشىرىمىشلىر.

ائلی ساغ تاپیب یئنی احوال- روحیه گوره نلر، گولر اوزله، اوز آغیز لارین شیرین
ائدیب، ساغلیق، شیرینلیک له باهار- یازا آیاق قویور لار. او نلارین، نو وروز بايرامئنا گوره
شنلى تؤرهن مراسیم لرى يالنئیز بير گون يووخ، بلکه ده يازئين اوون اوچونه كيمى داوا
ايله تيير. اوون ايکى گون چالىب- چاغئير ماقدا، گندىب- گلمك ده اولان ائل اوون اوچونجۇ
گون اوزهل بير تؤره ن- مراسیم له نو وروز مراسیم لرىن سونا چاتدىئير لار.

هله نووروز گونونه نېچه گون قالمیشدان بوشقاپدا بئجردیلن بوغدا گؤيىق، بوتون نووروز گۇنلىرىندە ئوھىن بزەگى اولور. لاکىن، بايرامىئىن، اوん اوچۇنده چۈلە تۈكۈلۈرلر. بايرام مراسىملىرىنىن سۇنۇن چۈل-بايئىردا كىچىرن ائل، بىچەرتىدىكلىرى بوغدا گۈيۈن تو داشىيگە آپارىئىب، بو گونون اۋزەل مراسىملىرىنىن سۇنرا دا «گۈيىق» چۈلە آتىئىلار. سۈزسۈز كى، گۈي بىچەرتىمە دىبى و اوئون بايرامىئىن اون اوچۇنجۇ گونۇ اشىيگە آتماسىء اسکى

گئرۇشلرلە باغلىدئير. ايلين بير آينىئىن، نومادى كىمى نظرده توتولان بايرامىئىن اوون ايكى گون اولى، ايلين سون، بىش گونون نومادى دا، اوونون اوچونجۇ گون نظرده توتولا بىلر.

شاه ايله؛ دلخ

راوى: آقاي بهروز اصولى زنوز

• يازان: على برازنده(تورك)

بىر گۈن وار ايدى بىر گۈن يۈخ ايدى. تارىئىن بندهسى چۈخ ايدى. بىر شاهىئىن سارايىئىندا عاغىلىئى - باشلىئى بىر دلخك وار ايمىش كى اوونون ايشى شاهىئى افكارئ تلخ اولان چاغ اوونو گولدووروب ائىلندىرمك ايدى. گۈنلرلەن بىر گۈن شاه گۈرددۇ كى دلخكىن چۈخ افكارئ پۈزگۈندور، بىر بوجاقدا اوزۇنە دالىئى فىكىرىلىشىر. درحال شاه دلخكى چاغىرئىب ناراھاتلىغىئىن سوآل ائلهدى. دلخك دىنى: قىبلە-ى عالم ساغ اولسىون؛ سۈزۈن دۆزۈ، دۆزۈن سۈزۈ خىلى زاماندان بىرى وئردىيىنierz آيئىقت منى گۈرمۈر. من ده اهل و عىباڭىم يائىندا باش آشاغى اولورام.

شاه دئىشير دىء گۈرۈم آيدا نىچە آڭىرسان، نه جۆر خرج ائدىرسىن؟ دلخك ده جاوابدا دئىشير كى قىبلە-ى عالم ساغ اولسىون آيدا مىن دينار آيىغىئىمدىئى كى اوندان ۲۰۰ دينارئين بۇرجوم وار وئرىرم، ۲۰۰ دينارئين بۇرج وئرىرم؛ ۲۰۰ دينار دا سوپىا آتىرام؛ قالان ۴۰۰ دينار دا ائويمە خرج ائىلirm. گۈرسىن كى بۇيۇردن چېچىخما خرج اولان زامان داردا قالىرام.

شاه بىر آز فيكىرىلىشىب سۇنرا دئىشير: بو قبول، ۲۰۰ دينار بۇرج آڭىسان وئرمەلىسىن. آمما سىنىن كى آيىغىئى سنه چاتمئىر ندن بۇرج وئرىرسىن؟ اوندان ماراقلىسى ۲۰۰ دينار دا دئىرسىن كى سوپىا آتىرسان! مگر باشىۋا هاوار گلىپ؟

دلخك گولۇب دئىشيركى: سىز منىم سۈزلىرىمى باشا دوشىمەدىز. منىم ۲۰۰ دينار بۇرجوم آتامادىئى كى منى بۇپىا باشا يىتىرىپ ايندى من اوونون بۇرجون وئرىرم؛ ۲۰۰ دينار بۇرج وئردىشىم ده اوغلۇمادىئى كى ايندى اوئىخ خرج ائلهنىرم تا من ده قۇجالاندا او دا منى ساخلاسائىن؛ ۲۰۰ دينار دا كى سوپىا آتىرام او دا قىيزىم دئىر كى اوئىنا دا جاھاز آتىب اوزگەلرە گىنده جىك منه بىر خىتىرى يۈخ؛ قالان ۴۰۰ دينار دا منى و آروادىئىمئى اينانئىن كى گۈرمۈر.

شاه دلخكىنин بو جۆر گۈزىل سۈز آندىرىمىسىندا خۇشۇ گلىپ؛ امر ائدىر آيىغىئىن ايكى قات آرتىرسىنلار.

شاھ، وزیر، قوجا کیشى

راوى: آقاي بھروز اصولي زنوز

يازان: علی برازنده(تۈرك)

بىر گۆن وار ايدى، بىر گۆن يۇخ. سىز تانيمائىئىپ من گۇرمەين اولكەلرین بىرىنده بىر عاغىللە شاه وارمئىش. گۆنلرین بىر گونۇ شاه وزیر و ساراي آداملارئ ايله بىرلىكده گىرىشە چىخىپ يۈللارئىن ئۆستۈنده بىر قوجا كىشى يە راست گىلىرلر. شاه يانىداكى لارىن ان عاغىللە سىئىنى تانيماق اۇچۇن بىر آز فيكىرلىشىپ سۇنرا قوجاتىن يائىنا گىدىر و دئىپىر كى: آى دۇنیا گۇرمۇش كىشى سىندن اۆچ سوڭاڭىم وار سۇرۇشسام جاواب وئررسن؟

قوجا دئىپىر: بىلسەم جاوابىنىءى وئررم، بىلمسەم اورگەشىم.

شاھ دئىپىر: آ قوجا دىء گۇرۇم اىكىنى اۆچ ائله مىسىن؟

قوجا دئىپىر: بلى، قوربان!

شاھ دئىپىر: او زاغىءى ياخىن ائله مىسىن؟

قوجا دئىپىر: البت كى!

شاھ دئىپىر: نىچە يۈل تالان اوللويسان؟ نىچە يۈل تالان ائله مىسىن؟

قوجا دئىپىر: اۆچ يۈل تالان اولموشام اىكى يۈل تالان ائله مىشىم!

شاھ قوجاتىا احسنت دئىپىر، بوللۇ خلعت وئرىپ يۈللارئىنا داۋام ائدىرلر. اوتوراق ائلهين يېردى شاه آداملارئ بىر آرایا يېغىپ دئىپىر كى: كىم دئىپە بىلر كى من قوجادان نە سۇرۇشىدۇم، اودا منه نە جاواب وئردى؟ هەنج كىم جاواب تاپىمادىء، ھامئ هوپۇخوب قالدىلار كى نە دئىپىنلر.

شاھىئىن وزىرى آرادان چىخىپ تىز قوجانىن يائىنا گىئىپ دئىپىر كى: آ قوجا آتا شاه وئرن

خلعتلىرىن تايىن سنه وئررم دىء گۇرۇم شاه نە سۇرۇشىدۇ؟ سەن دە نە جاواب وئردىن؟ قوجا بىر آز گۆلۈب دئىپىر: من خلعت اىستەمیرم ياخشى قولاق آس... اوندا كى شاه مندىن سۇرۇشىدۇ اىكىنى اۆچ ائله تىپىسىن من دە دئىدىم ھە! شاھىئىن بويىردو كى اىكى آياغىئىن اۆچ اولوب! من دە دئىدىم اىكى

آياغىئىما بىرده چلىك(عصا) آرتىپ. اوندا كى شاه دئىپىر اوزاغىءى ياخىن ائدىپىسىن من دە دئىدىم البت!

شاھىئىن منظورو بو ايدى كى او زاغىءى داھا گۇرنىمىسىن چۆن قوجالمىسىان. اۆچۈنچۈچ سوائىن جاوابىءى دا

بو جۆرددۇ كى شاه دئىپىر نىچە تالان اوللويسان؟ نىچە تالان ائله تىپىسىن منظورو او ايدى كى نىچە دە

قىئىز اۇغلان ائولندىرىمىسىن؟ من ده دئدەيم اۆچ قىئىز ارە وئرىپ اۆچ يۈل تالان اوْلموشام، اىكىي اۇغلان
دا ائولندىرىپ اىكىي يۈل تالان ائلەميسىم. وزىر در حال شاهئين يانئينا دئونوب جاۋابلارئ شاھا دئىئير.

ناغىئىئين آدى: لعلى گۈۋەر

ريوايت ائدن: سكينه كريمى

ثبت ائدن: عسگر (رضاعلى) كريمى، خرداد ۱۳۸۳

يئر: چىلاندار(شىلاندر)كندى- زنجان

لعلى گۈۋەر

بىرى وار ايدى. بىرى يېخ ايدى. آللادان باشقما كىمسە يېخ ايدى. بىر كىنده بىر كىشى ناخېرچى ايدى. بو كىشى هر گۈن ماللارى چوڭلار ئاپارىپ يايئىرىدى. بىر گۈن قورد گلىپ بونون ماللارى ئىن اون دۇردو نۇ ئولدو رۇز. كىشى ائوه گلىپ آروادىئىدا دئىير دور آرواد! بىر كىنده قالماق بىزيم چۈن مۇمكۇن دئىيل. بونا گۈرە گىچەلىكچە يېغىشىپ كىندهن چىخىدىلار. بىر زامان گىدەندەن سۇنرا بىر سرو آغاچىنىن دىيىنە ئۆزلىرىنە مىسكن توتدولار. بىر مۆددتىن سۇنرا آرواد بۇتلۇ اوْلۇب و نېچە آيدان سۇنرا بىر قىز دۆنیا يەكتىرىر. اوشاق اولاندان سۇنرا او سرو آغاچىنىن يانئىندا اولان بىزىدەن يېئىل گلىپ بو قىزىا آد قۇيىماغا. بونلار بىرلىكچە قىئىن ئادىن لعلى گۈۋەر قۇيدىلار. اونلاردان بىرى قىئىن قولاغىنى دئىير سىنن ئادىن قۇيدىم لعلى گۈۋەر، يېرىتىنە آياغىن ئائىندا قىئىل كرېيچ چىخىسىن. او بىرىسى دئىدەن سىنن ئادىن قۇيدىم لعلى گۈۋەر، گۆلنىدە آغزىندان گۆل تۈكۈلە. اونلار آد قۇيىاندان سۇنرا گىشتىلەر.

لعلى گۈۋەرگىل بىر مۆددت او سرو آغاچىنىن يانئىندا او توردولار. بىر زامان كىچىنەن سۇنرا بىر آىرى ئىنەن كىنده گىدېپ او ردادا ياشادىلار. گۆنلىرىن بىر گۈن لعلى گۈۋەرىن آناسى چايانا قاب يوماغا گىشتى. بو حئىن دە كىنە بىر درويش گلمىشىدى هەر بىر شىئى اونا وئرىرىدىلر؛ هەر يېرى ئۆزىن سۇنرا درويش لعلى گۈۋەرگىلىن قاپىشىنا گىلدى. لعلى گۈۋەر آياغىنىن ئائىندا چىخان قىئىل كرېيچ لەن بىرىن دروېشە وئرىرى. آمما دروېش آلمىئىر. لعلى گۈۋەر دەئىير: منه بو گىچە يېئر وئرىن قايمى. لعلى گۈۋەر اونا دئىير: يېئر يۇخوموز. آمما دروېش قالماغا ايصرار ائدىر. بو چاغدا دروېشىن ئىنەن آغاچ گۆيىھ سارئ گىنەندە لعلى گۈۋەر قۇرخدۇ. آغاڭدە ياغىش باشلادى ياغدى. بو آندا لعلى گۈۋەرىن آناسى چايدا دئىدە لعلى گۈۋەر آغاڭدە چايدا اولان آروادلار دئىلىر قىئىن آغاڭىاندا ياغىش ياغار لعلى گۈۋەرىن آناسى جاواب وئىrip يۇلا دۇشىدۇ. گلىدى گۈردو دروېش ئۆزلىرىنин قاپىشىنىدا دايائىپ. لعلى گۈۋەرىن آناسى دئىدە: دروېش قارداش، قىئىز سەن آغاڭاتدىن؟ دروېش دئىدە: بلى، من قالماغا يېئر اىستەدىم آمما قىئىن دئىدە: يېئر يۇخوموز ايندى دە آغاڭىيئىر. لعلى گۈۋەرىن آناسى دروېشى ائوه آپارىپ اونا چۈخ حۇرمەت ئىلهدى. دروېش گىچە نى او ردادا قالدى. صۆبىح دوروب او ز آولكەسىنە گلىپ. بىر زامان كىچىنەن سۇنرا گىدېپ پادشاھىن يانئىنا. دئىدە بىر يېردى بىر قىز گۈردوم آى پاراسى ئىمین. او ردادا اولان اىشلىرى دئىدە. پادشاھ و زېرىنە دئىدە: دور بىر قوشۇن گۈتۈرك گىنك او قىئىز ئىميم او غلو ما گلىن گىتىرك. وزىر دوروب پادشاھىن يانئىجا او يېرە سارئ يۇلا دۇشىدۇ.

گلېپ قىز اولان كندە چاتدىلار قىئىزىن آتا-آناسىنئين گۆيىلۇن آلبىپ. اىستەدىلر قىئىز ئىلىن آپارسینلار. بو سۈزلىرىن سۇنرا قىئىزىن، لعلى گۈۋەرىن، خالاسىء اونو حاماما آپاردى. اۇرداڭ اوز ئىلەرىنە گتىرىدى. لعلى گۈۋەر اۆزچۈن آش بىشىرىدى آمما آشى چۈخ شۇر ائلەدى. لعلى گۈۋەر آشى ئىشدىكىچە دئىدى: خالاجان آشىنىن چۈخ شۇردو. خالاسىء اونا دئىدى خالان اولسىن، اىچ يۈل گىئەجىكسىن. سۇنرا خلوتىدە اۆز قىئىزىنا دئىدى: بىز لعلى گۈۋەرى آپاراندا هر قىدەر سىنى سۈئىسەم دئىسەم سىن دە بىزىم دايىمېزجا گىل. لعلى گۈۋەرىن كاروانى يۈلا دوشىدو و لعلى گۈۋەرىن خالاسىء قىئىز ئىدا اونلارىن دايىجا يۈلا دوشىدو هر قىدەر نەھىسى سۈئىدۇ، داش آتدى قىئىز قاينىتمادى. بىر آز يۈل گىندىن سۇنرا لعلى گۈۋەر خالاسىنى دئىدى: خالان اولسىن بوردا بىر قورتوم سوپىو بىر گۈزە وئىرلىر. لعلى گۈۋەر قبول ائدىب خالاسىء بىر گۈزۈن چىخاردىب اونا بىر قورتوم سو وئىردى.

بىر زامان گىندىن سۇنرا يىشىنە دە لعلى گۈۋەر خالاسىنىدان سو اىستەدى. خالاسىء او بىرىسى گۈزۈن دە چىخاردىب اونا سو وئىردى. يىشىنە بىر زامان گىندىن سۇنرا لعلى گۈۋەر خالاسىنى دئىدى: اىستەتىرم ال سووا يىشتىرم. خالاسىء دئىتىرم: گىلين اىستەتىرمىن كاروانى ساخلايىن، كاروانى ساخلادىلار. لعلى گۈۋەرىن خالاسىء اونو درەيە آپاردى توئى پالسارلارىن چىخارىتىدى، بىر داشىن دىيىنە قۇيدۇ اونون قىئىزىل كرييچىلىرىنىدەن بىر خورجون يىيغىدى قىئىزىنا وئىردى، اونا دئىدى بونلارдан هر دن بىر دنه يىئە سال اونلار بىلمەسىنلەر. لعلى گۈۋەر گىلدى. پادشاھ يىئىدى گۈن، يىئىدى گىچە توئى توتىدۇ.

ايندى سىزە كىمىدىن خبر وئىرىم؟ لعلى گۈۋەردىن. گۆنلەرىن بىر گۈنۈ بىر ورەك قازان كىشى گىئىب چۈلە ورەك قازىماغا. بوجاقدا لعلى گۈۋەر، قازمانىن سىسىن اشىيدىب چاڭىرىدى ئىنسىن، جىن سن، هر كىس سن آلالا گۈرە گل منىم يانىئما. ورەك قازان قولاق آسمادى. آمما اىكى اۆچ يۈلدىن سۇنرا گىشتىدى گۈرددۇ بىر كۇر قىئىزدى. باخدە گۈرددۇ دۈورەسى دۈلۈدو قىئىزىل كرييچىدىن. قىئىز باشىينا گىلنى او كىشى يە دئىدى. ورەك قازان اونو گتىرىب اۆز ئۆھىنە؛ آمما كىشىنىن آروادى، قىئىزلارى ئىشىنى ايلك گۈرۈشىدە سۈيدۈلر. كىشى اونلارا دئىدى ثاوابىۋ وار. آلالا خوش گلمىز. اوندان سۇنرا تايالار ئاچىپ قىئىزىل لار ئۆتكۈدۈ يىئە؛ آروادى، قىئىزلارى سئۇيندىلر، هر بىرى دئىتىرىدى منىم باجىئىدى.

گۆنلەر بو جۆر سوپۇشىدو. بو كىشى بىر آزدان سۇنرا چۈخ ثروتلى اولىدۇ. بىر گۈن لعلى گۈۋەر دئىدى: آتا بىر قىئىزىلاردان آپار فىلان يىئەدە اىكى گۈز ساتىئىن آل. آتاسىء اىكى تاي قىئىزىل آپارىب لعلى گۈۋەر دئىن يىئەدە اىك گۈزە ساتىماغا. لعلى گۈۋەرىن خالاسىء او زاماندان اونسون گۈزلىرىنى ساخلامئىشىدى. بو چاغدا لعلى گۈۋەرىن خالاسىء بو كىشى نىن گلمەتىنىن خېدار اولوب، او گۈزلىرى گىتىرىب وئىردى اىكى تاي قىئىزىل آلدە. لعلى گۈۋەرىن آتاسىء گۈزلىرى گىتىرىب لعلى گۈۋەر وئىردى. لعلى گۈۋەر آتاسىنى دئىدى آتاباجان منى آپار فىلان آغاچىن يانىئىدا قۇمى گىنان آمما اۆزۈن بىر داشىن آرخاسىندا گىزلىن. كىشى داش آرخاسىندا گىزلىنى. بىزدەن يىئىلىرى بىر گىلدىلر بىر گىللىرى ايله دانئىشىدىلار. بىر آزجا زاماندان سۇنرا آغىزلارىنىن لوقاينىدان قاتىب لعلى گۈۋەرىن گۈزلىرىنى يىئەنە

قويدولار. آمما لعلى گؤوهره دئدى لر گوزلرين آچما بيز گئىدەندن سۇنرا آچ. لعلى گؤوهره اونسالار گئىدەندن سۇنرا گوزلرين آچىب آتائىن چاغىرىدى. آتائى گىنتىدى گۈرددۇ قىئىز گۈرۈر چوخ سۇيىندى. لعلى گۈنھەرى گۈتۈرۈپ ائوه گىلدى. لعلى گۈنھەرى بىر آز زامان اونلارىنىڭ ئۆيىنەدە قالدى سۇنرا آتائىنا دئدى: آتاجان من گىرەك بوردان گىدەم. آتا- آناسى، باجىلار ئاغلاماغا باشلادىلار آمما لعلى گۈوهەر اونلارىنى ئۆيىنەدەن چىخىپ يۈلا دوشىدۇ. بىر زامان گئىدەندن سۇنرا داغدا بىر چوبانا تووش گىلدى. او چوبانا بىر آزجا قىئىل وئىرىدى. او نون داوارلارېندان بىرىن آلىپ كسىدى. چوبانا دئدى: سەن گەرەك بۇنون درىسينى ساه (سالىم) چىخاردارسان قالان هر شىئىنى سىنىن. چوبان درىنى سۇيىوب لعلى گۈوهەر وئىرىدى. لعلى گۈوهەر درىنى گۈتۈرۈپ بىر زامان يۈل گئىدەندن سۇنرا او پادشاھين مملكتىنە يىتىشىدى كى، او نو گليل گتىرىرىدى.

يىتىشىدى بىر داشئىن دىيىنە درىنى اوزۇنە گىتىدى. او پادشاھ اوز اولكەسىنەدە اولان هر كىمسە يە كۆمك ائدەردى. بو ايشە گۈرە گىندىب لعلى گۈوهەرى ده چۈلەن تاپدىلار. او درىنин اىچىنەدە ايدى؛ بىلە بىلە لر كى، او دا حئىيواندى. او نو گتىرىپ پادشاھين داوارلارېنىن يانئىنا سالدىلار هر گۈن لعلى گۈوهەرى ده بو داوارلارېنان چۈلە بۇشلاردىلار. داوارلار بىر مۆددەت دن سۇنرا يامان كۆكلەمىشىدىلر. پادشاھ بو ايشە حىثيران قالمىشىدى. بىر گۈن پادشاھين اوغلو داوارلارېن دالىجا چۈلە گىندى گۈرددۇ درى دن بىر قىئىز چىخىدى دۇزورەسى گۆل، چىچك، او-ت- علفن دۈلەدە. يىئەن درىيە گىردى. پادشاھين اوغلو گىلدى قصرە ناھار واختى دئدى: منه گىرك درى گىشىن ناھار گتىرىه. آروادى دئدى: من اوزۇم سەن ناھار گتىرىم. قبول ائتمەدى دئدى: گەرەك درى گىشىن گتىرىه. درى گىشىن پادشاھين اوغلو ناھار آپاردى. ناھارئ يىرە قۇيدۇ دۇندۇ گەلە پادشاھين اوغلو اونا دئدى: درىنин اىچىنەن چىخ. او باخىمادى. اوچ يۈل بو سۈزۈ دئدى. دايىندى. پادشاھين اوغلو دئدى: بو شەمشىرى مىnim اليمە گۈرۈرسىن درى دن چىخىمان سىنى ايكى پارايا بولەجه يەم. بو چاغدا لعلى گۈوهەر درىنى اوزۇنندن آتىرىپ هر ايش باشىنا گلمىشىدى پادشاھين اوغلو ناھار ئەندى. بو اىشلەرن سۇنرا پادشاھ يىئە بونلار اوچۇن يىئىدى گۈن- يىئىدى گئىجه تۈرى توتدۇ.

بىر گۈن پادشاھين اوغلو لعلى گۈوهەر دئدى: من تىنir يانئىدا كۆئىنە يىمى تىنir سالاجاگام. سەن اىلىمە يە سەن خالان قىئىئە يەيلەر. بو سۈزلەن سۇنرا بىر گۈن صىوچ تىنir باشىئىدا اوغانلار كۆئىنە يىنىنى چىخاردىپ تىنir آتىدى. دئدى: هەر آروادىم منى چوخ اىستىر او كۆئىنە يىمى چىخارتىئىن. بو آندا لعلى گۈوهەرىن خالاسى قىئىئە يەيلەپ كۆئىنە يىنى چىخارداندا اوغانلار اونو ايتەلە تىب تىنir سالدى.

او ياناندان سۇنرا تىنir دن چىخاردىپ بىر مجمۇعە اىچىنە آنائىنا سۇوغاڭات آپاردىلار بو چاغدا قىئىئەن آناسى چۈرەك يەپىردى سۇوغاڭاتا باخا بىلەدى. آمما بىر آزجا زاماندان سۇنرا اوشاقلار ئەنلىدى سۇوغاڭاتىن آغزىن آچىب گۈرددۇلر باجىلارىدى مجمۇعەنىن اىچىنەدە. آنالارىنە دئدىلر: بو باجىمېزدىئ. آرواد دئدى: لال اولۇن باجىزىن سۇوغاڭاتىدىئ. آغاچىنان اوشاقلار ئەپىر بىر وۇردو ائلدىر. آرواد چۈرەك يەپاندان سۇنرا، دوردو مجمۇعەنىن اوستۇن گۈتۈرددۇ باخدى ئەپىر بىر وۇردو اونلار

دۆز دئىيرميسلىر؛ اوردا اۋزۇنۇ دە سالدى تىدىرىن اۇتونۇن اىچىنە ياندى كۆل اولدو.

اوشاقلار ئىن اوپۇنلار ئىندان

بىر ئىچە سۆز و ئىچە اوپۇن

تۈپلايان: محمد عابدين پور

اوشاقلار اوپۇنلار ئىندىدا، اوپۇنچولار ئىللەتكىمك اوچۇن، اوپۇنۇ ھانكىسى باشلاماڭ اوچۇن، بئولۇننمك اوچۇن و ھا بئله بىر كىمىي بللندىرىيچى ايشلرده كى، ايندىلىكىدە شئر - خط ايلە گۈرۈنۈر، آشاغىداكى سۈزلىرى دئىىب، ايشلرى گۈرۈدىلر و گۈرۈرلر.

۱- اورنىك اوچۇن «قوۋالا قاچدى» يىا «گىزلەن پاچ» اوپۇنلار ئىندادا قوردو سېچمك اوچۇن، اوپۇنلار بىر ئىرەتىپ كىرىپ كەنەنلىكلىرىنى كىتىرە-كىتىرە بئله دئىىهەرلر:

كوم پا نى ئىهس

كۈمە كى ئىهس

اللىرىن ھامىسى بىر جۆرە گىتىرىلسە (الىن اىچرى اوزۇ يىا ئاشىك اوزۇ) اوندا يىئىنى دن گلرلر. بىر ئىشى ئىچە يۈل-بىرى قورد اولاناجان- گۈرۈلر.

۲- اوشاقلار كوملاشىپ قوردو بللندىرىمك اوچۇن اوپۇنلار ئىن اىچىنندىن بىر نفركى معمولىن اوپىرىسى لىدن بئىنۈك اولار بارماقى ئىلە اوشاقلارا ووروب بئله دئىەر:

«لې- دۆيىز - نۇخود - نال - مئىخ - چىخ»

و يىا «درە - تېھ - دۆز - يۆز - ائىخ - مئىخ - گىلاس - چىخ»

و يىا «قىيزىل آفتافا - گۆمۈش آفتافا - اوخ آتدى - اوخ توتدو - بو قالدى - بو چىخىدىء»

اوشاقلار الـالـه وئىرېپ سئۇينج ايلە ئىـلـئـىـ گىـئـىـ بـئـلـهـ جـهـ اوـخـوـيـارـلـارـ:

الـالـه دـۆـيـمـهـ بـلـهـ

آـتاـمـ گـئـىـىـ بـاشـماـقـ آـلا~

بىر تاي سنە

بىر تاي منه

هۆپىلان قوش (بىرلىك ده هوپىشارلاڭ گۈئىه، اوْتۇرارلار يىئره)

قۇوا لا قاچدى

بو اوپىونو اىكى جۆرە اوپىنالار:

۱- بىريسى قورد اوّلار او بىريسىلر قاچارلار.

اونلار كى اىستيرلر بو اوپىونو اوپىنائىلار بىر يىئره يېغىشىب «كومپانىيەس» گله رك يَا دا «ائىخ-مئىخ-چىخ» دئىئەرك بىريسى قورد اوّلار. قورد او بىريسى لرى قۇوا لا يېب الى هانكىئىئىنا دىسە او قورد اوّلار. بىلەلىككە گۆبۈللەر چىكىنە قىدەر اوپىون داۋام ائدرلر.

۲- تىمى اوپىون (بىر نېچەسى قورد اوّلار بىر نېچەسى ده قاچار)

اوشاقلار اىكى يىئره بېلۇشىندىن سۇنرا شىرىم - خط يَا دا ائلە دئدىيىمиз يۈللارىلان قوردو بلنىدىرىپ بىر يىئرى (باغدا اوپىناسالار بىر آغاچى كۆچەدە اوپىناسالار بىر دستەيى يَا دا بىر قاپىئىنىء) «مايا» ائلەرلىر. قۇوا لا يان اوشاقلارىن بىرى «مايا» دا دوروب او بىريسى لر قاچانلار ئ قۇوا لا يار. هانكىئنا ال دىسە او يانىئىب اوپىوندان چىخار. بو حئىنەن ده قاچانلارىن بىريسى گلىب «مايا»نىء آلسا (الىنى «مايا» يَا ووروب دئسە مايا) بۆتۈن اونلاركى، وورولوب ائشىگە چىنخمىشىدئىلار سۇئىنجلە مايانىء آلان يۈلداشلار ئىنىء آقىشلا ياراق مىيدانا گىرلرلر.

ايىدى ايسە قۇوا لا يانلار قاچانلار ئين قاچىئىب هامىئىنىء ووروب يالنىز بىرى فالسا، اوندا گرگ او كى «مايا» دا دورموشدو ماياندان چىخىپ هامىئىسى بىرلىككە اوپۇ قۇوا لا سىئىلار. اگر او بىر نفر ائلە يە بىلسە هامىئىنىئىن اليىدىن قاچىئىب مايانا چاتىپ دئىئە «مايا»، اوندا يىئنە ده اونلار ئين تىمى قاچىئىب او بىريسى لر تو تاجاقلار.

آمما اگر قۇوا لا يانلار قاچانلار ئين هامىئىنىء وورسالار اوندا اونلار قورد اولا جاقلار.

بىلەلىككە اونلار يورولوب آياقدان دۆشەنەجىن شىنىككە اوپىنائىجا جاقلار.

گىزلن پاچ

178

بو اوپۇن دا ائله «قۇۋالا قاچدىء» كىمى او اوپۇنلاردا ئىدئر كى، كند و كىچىك شەھىرىن اوشاقلار ئاونو چۈخ سئۆيىب، اونا چۈخ ماراق گؤسترلرلر.

بو اوپۇن دا ھم تىمى اوپۇناماق اولار (اوشاقلار ئىن سائىئ چۈخ و مئىدان گئنىش اولسا) ھم ده كى، بىرىسى قورد اولوب او بىرىسى يا او بىرىسى لرى تاپار.

بو اوپۇندا دا «قۇۋالا قاچدىء» كىمى بىر يېئى «مايا» اوچۇن بلندىرىن دن سۇنرا اوشاقلار ايكى يېئە بۇلۇشۇب بىر تىم گىزلىن، بىر تىم ده تاپار. تاپانلار مايدادا يېئىشىپ گۈزلىرىنى يۇماراق اوناجان سايىلارلا. سائىئ قورتاران دان سۇنرا باشلايىلار تاپاماغا. آختارانلار ئىن هانكىسى او بىرىسى لردىن بىرىنى تاپسا اوپۇن گىزلىنى يېئى ايله آدىنى دئىيىب قاچار ئىنى «مايا» يېئىتىرىپ «شۇبە» دئىسە يا دا گىزلىن لرىن بىرىسى تاپانلار ئىن گۈزۈندەن اوذاق مىسا - مىسا اوپۇن مىايتا يېئىتىرىپ «شۇبە» دئىسە اوندا او تىم يېئى دن گىزلەنە جىكلەر. ايندى اىسە اگر ھامىسى تاپىيىب بىرى قالسا او سۇنا قالان ئىن تاپان دان سۇنرا گىزلەنە جىكلەر. بىرلىكىدە مايدان چىخىپ اوپۇن توتسۇنلار. اگر بو شخص ائله يە بىلسە مايتا چاتىيىب «شۇبە» دئىسە اوندا او دوب يېئى دن گىزلەنە جىكلەر. اگر وۇرولسا اوپۇندا اوپۇنلار قورد اولالار.

ئىچە آيرى اوپۇن

يېئىردىن قالان قورد:

۱- بو اوپۇندا بىرى قورد اولوب او بىرىسى لر قاچىب او جا يېئە چىخارلار. اوپۇنلار گىزلەنە ئىچىدىيغى يېئىرلىنىن قاچىب آيرى يېئە چىخىسىنلار. بو حئىن ده اگر قورد اوپۇن وۇرسا او قورد اولا جاق.

۲- قورد اولا ئىچىدىيغى: «يېئىردىن قالان قورد» اوپۇن سۈزۈ قورتارما مىش او بىرىسى لر گىزلەنە ئىچىدىيغى يېئىرلىنىن قاچىب آيرى يېئە چىخىسىنلار. هانكى ئىچىدىيغى قورد اولار. اگر ھامىسى گۈزى ده اولسا دئىيەر: «گۈزى ده قالان قورد» هر كىم گۈزى ده قالاسا قورد اولار.

آرادا ووردو: بو اوْيوندا اوْيونچولار اىكى يىئره بؤلۈشۈپ، بىر تىم آرايا گىرىپ اوْ

بىريسى تىمدىن اىكى نفر بىر - بىرىينىن توشۇندا اوْلاراق تۈپ ايله اوْنلارئ وورارلار. اىچرىدە اوْلانلارئن ھانكىئىئىنا تۈپ دىسە اوْ ائشىگە چىخخار. اوْرتادا كى اوْيونچولارئن اگر بىرى تۈپو گۆئىدە توتسا اوْنا «قىستىت» دئىيەرلر. بو قىستىت لارئن بىرى ايله بىرىنى دىرىلەدە بىلر (ائشىگە چىخمىشلارئن بىرىنى اىچرىيە گىتىرەر). قىستىت اوْلان اوْيونچو اگر وورولسا اوْندا بىر قىستىت يانار (ھەر قىستىت بىر جان حئسابا گلر). اگر ھامىسى وورولوب بىرى قالسا اوْندا تۈپ لار ئ آتدىقجا سايارلار اگر اوْن تۈپ آتىلسى، هەچ بىرى اوْندا دىمەسە اوْندا اوْ بىريسى لر دە اىچرىيە گىرلر (دىرىلەر)، اگر دىسە اوْ بىريسى تىم اىچرىيە گىرەجك.

تۈپ اربى (تۈپ انه بىر): بو اوْيوندا اىكى دايىرە (ائو) بىرىن مئيدانئىن بو باشىندادا،

بىرىنى دە اوْ بىريسى باشىندادا چكىپ، سۇنرا بىرى تۈپو آتىب دايىرەنин اىچىنده كى اوْنۇ آغاچ ايله وورار (اگر تۈپ يىشكە اوْلسما اوْندا يومۇرۇق ايله وورار)، اوْ بىريسى دايىرە يە سارئ قاچار اگر تۈپو آتالانلار تۈپو گۇتۇرۇب اوْ ائوه گىرمە مىشدىن قاباق اوْنۇ تۈپ نان وورسالار اوْندا اوْ يانار. تۈپو ووراندا گۆئىدە توتسالار دا اوْ يانار.

قەيىش (قايىش) قۇيدو: بىر دايىرە چكىپ نىچە نفر اىچرى دە قەيىشلىرىن باشىندادا

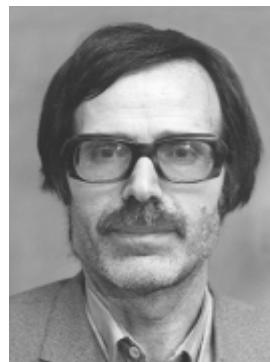
دورار. قەيىشلىرىن باشىء دۆز دايىرەنин جىزئىيەندا اوْلار. ائشىكىدە كى لر چائىشلار اوْنلار ئ قاپسىنلار. اىچرى دە كىلر اوْنلارا تېيك ووروب قۇيمازلار. اگر اىچرىدە اوْلانلارئن بىرى ائلە يە بىلسە ائشىكىدە كى لرین بىرىنى تېيك لە وورسون، بو شرط ايله كى بىر آياغى اىچرىدە اوْلسون، اوْندا اىچرىدە كى لر ائشىگە چىخىب اوْنلار قەيىشى قاپاجاقلار. ھاندا - ھاندادى ئ كى، قەيىشلىرىن بىرى اوْنلارئن الينه كىچسىن اوْندا اوْ قەيىش لە ووروب اوْ بىريسى قەيىشلىرى دە ائشىگە چىخارداراق نىچە ياندان اىچرى دە كىلرى ووراجاقلار. اىچرىدە كى لر اوْرتادا كۆرەك - كۆرەگە دوروب قۇيارلار قەيىشلىرىلر اوْنلار ئ وورماق اوْچۇن اىچرىيە گىرسىنلر. اوْندا اگر ائلە يە بىلسە لر اوْنلارئن بىرىنى تېيك ايله وورسونلار قەيىشلىرى يىئره قۇيوب اوْنلار قەيىشلىرى قاپاجاقلار.

ھوقۇلو قوشما: اىكى نفر بىر - بىرىنин توشوندا دورارلار بىرى ده اورتادا اولار. اوّنلار

تۇپو بىر - بىرلىينه آتارلار اورتاداکى تۇپو اوّنلارىن ھانكىسىئىندان آلسا اوّندا يىئرلىرى دىيىشىلر.

شئه چئخار تما گاو گاندا

بئشينجي بولوم

Abbas Meiyar

فریاده بابان احمد-ی مختاری چاغیرما
ایمداده گلیب احمد-ی مختار یئتیشمز
جعفر چاغیریب باغریوئ قان ائیله مه بی خود
گلمز بو چوئله جعفر-ی طیار یئتیشمز
تك زاده-ی سفیاندئ بو گون پوشت و پناهین
یوخسا سنه بو چوئله هوادار یئتیشمز
سوئرا شمرین لحنین دیشیب و ایمام قیض له دئییر:
گر اویسلا مدد حضرت-ی سوبحان دن ایسته
ایسترسن آمان ، خنجر-ی بوران دن ایسته
آللاهه الین یئتمه سه یوخ اوزگه علاجین
گل حاجتیوئ زاده-ی سفیان دن ایسته
ایمام اوزون تماشاچیلارا توپور و بیر دیرلی و جاندان تیکان چئخار دان مرثیه او خویور سوئرا

دئییر:

کؤمکلریم قئیرئیلیب دوشموش بلایه بو گون
هانئ کؤمک ائله ین حؤججت-ی خودایه بو گون

بو حالدا حضرت-ى قاسم ، ايمام حسن اوغلو و كربلا دامادى الده شمشير ايمائىن قوللوغونا گلير و دئىير:

كى ائى قريب ديلكىار، عموم سلامون عليك
قرىب و بىكىس و بى يار عموم سلامون عليك
جاوانلارئ قىرىئىپ يار و يازرى داغىلان
قالان بو چوئلده گىريفتار، عموم سلامون عليك
كۈمكسيزم دئمه ياندېرىدى آهين افلاكىء
بو گۇن منم سنه قمخار، عموم سلامون عليك
ايماك كى او گۇن اوئز اليه قاسمى داماد ائله مىشىدىر. اوئون اوئلۇمۇنە راضى اولمايان حالدا

دئىير:

جاوان-ى نۇورس-ى گۆل پئيىكريم عليك سلام
بو قىمىلى چوئلده منىم يازرىم عليك سلام
قاسىم ائحتىراملە دئىير:

بودور جنابىيە عرضىم ايا ايمام-ى حرم
بو قىمىلى كۈنلۈمۇ يېتك سر تو توبدور ماتم و قم
سەنين يانئىندا بئلە بىلە خوش كلام من
اوغۇل خىال ائلەمە كەمترىن قولام من
ايجازە وئر منه ائى پادشاه-ى ؟؟؟ مۇستحسن
منه ايجازە وئرىبىدىر آتام ايمام حسن
سبب نەدير ساڭىپ آهىم جەھانە شىيون و شىن
قبول-ى عرضىمىي ائتمىز عميم ايمام حسین

سوۇنرا حضرت-ى قاسم آناسىنئىن حۆضورونا گىدىر و دئىير:

دوشىن عموم نظرىندن قرېپ جانىئم وائى
اولان زمانەدە مەختىن نصىب جانىئم وائى
ايماك كى، بو سۆزلىرى قاسىم دن ائشىدىر آه و نالەلى سىسىلە دئىير:
مندىن او فاطىمە قىزىئىما تئز يېتىر سلام
دئىينە كى، بىر تداروک-ى بزم-ى ووقالىء وار
بىر عهد ائلە مىشىدىم يۈز شوق و ذۈوق لە
كىرىپ و بلادە توتماغا بىر تۈرى خىالىء وار

تا حضرت-ى قاسم تۈرى صۇجىتىن ايمائىن دىلىنىدىن ئىشىدىر اوْرەكدىن بىر آه چكىر و

دئىير:

اوْرەتىمده وار هراسىئىم

آلا گۆزلۈ فخر-ى ناسىئىم

بىلە تۈرى مۇبارك اولسىون

بىلە تۈرى مۇبارك اولسىون

سۈنرا حضرت-ى قاسم اوْزۇن جناب-ى زىنبە توپور و دئىير:

فدا اوللوم سنه من ائى باشى قارارلى بى بى

آپارما تۈرى آدىئى ، باشىمما مىنیم كۆللر

ايام حسین کى، حضرت-ى قاسمى ناوازىم گۈرۈز دئىير:

فدا اوللوم سنه ائى دۆررە-ى يىئىگانه اوغول

اگر چى خار ائدىيدىر منى زمانه اوغول

بو گۈن گىرك اوْلا بىر تۈرى بو دىشتىدە بىر پا

بىلە تۈرى کى، اوْلا عالىمە نىشانە اوغول

بو حالدا اهل-ى حرم ، كىچىك بؤيۈك، خىتىمەلردىن ئىشىيە تۈكۈلۈزىلر . آغاڭار گۆزىلرلە

سسى سىسە وئىرېپ و هاي چكىب اوخوئىرلار:

گۈرۈم ائى جوان قاسم

بو تۈيۈن مۇبارك اولسىون

آلا گۆزلۈ فخر-ى ناسىئىم

بو تۈيۈن مۇبارك اولسىون

حضرت-ى قاسم دئىير:

فدا اوللوم سنه ائى پادشاھ بى لشىگر

منى چئويىر باشىئۇ ائتكىلىن تصدوق-ى سر

منى مۇرخىص مئىدان كربلا ائىلە

بو اوْتىلانان جىيەرىم دردىنە داوا ائىلە

ايام ناچار حضرت-ى قاسمە ايجازە-ى مئىدان وئىرېپ و دئىير اوغول گىت. ساقى-ى

كۈۋىر سنه مۇنتظىرىدىر و دئىير:

تو توبىدو ساقى-ى كۈۋىر ئىلندە جام-ى بولور

عىجالىتن يۈلا دوش مئىيل قىئىل شراب-ى طھور

حضرت-ى قاسم على اکبر كىمىن نۇزىحە آهنگىنده همن شئىعرلىرى اوخويور:

خودا حافظ ائی بی کسان-ی حرم
 خودا حافظ ائی نوورسان-ی حرم
 خودا حافظ ائی زینب خار و زار
 خودا حافظ ائی عمه-ی دیلیکار
 خودا حافظ ائی اوغلو اولموش آنا
 گۆلستان عئیشى پۈزۈلموش آنا
 خودا حافظ ائی سئید-ی ساجدین
 ایمam الامم قبیله-ی العارفین

حضرت-ی قاسی اهل-ی بئیت ایمam ایلن ویداع ائله-ییب و مئیدانا گئدیر. دوشمن قوشونون قاباغیندا دایاشیر بیر حالتده کی اوزۇن و اصل و نسبین اونلارا تائیتىدیر، رجز اوخويان حالدا دئیيەر:

بیلین ائی قۇوم-ی دنى قاسی-ی شەھزادە منم
 مرتضى گۆلشنىنین سروولە شىشىماد منم
 نۇو عروس باشى آچىق، يائىن آياق شامە گئدیر
 شەمر بى رەھمین اليىندىن ائوی بى باد منم
 عىشرتى ياسا دؤنن حىرىتى جانىندا قالان
 ظولم و بىدادله توپى مجلىسى ناشاد منم
 سۇنرا رجز لەھنین عۆض ائله-ییب و آغىر آغىرەنجا سۆزلىرىنە ايدامە وئىرير:
 منم بورج-ی احمدىدە ماھ-ی هىلال
 ولى زادە-ی حضرت-ی ذوالجلال
 منم كىيم شە مۇمتحىن اوغلو يام
 نجىيم ایمam حسن اوغلو يام
 عزىز-ی جەھانم كى شەھزادە يىم
 نجف شاھينه بىردى نۇزادە يىم؟؟؟؟
 وئىريدىر اوغولسوز عمىمە قولام
 بو گۇن حىيىدرانە بىلە جىنگ ائدم
 جەھانى جفا اھلىنە تنگ ائدم

حضرت-ی قاسىمین رجز اوخوماغى قورتاراركىن دوشمن قوشونوندا ، شەرىن ايشارەسى ايلە طبل و شەئىپور چائىندى قاسىم اوزۇن دوشمن قوشونونا وئردى. ئىچە نفرى اولدۇرنىن سۇنرا صەلىرىن قاباغىئىنە گىلدى و دوشمن دن مۇباريز اىستەدى. نفسلىرىدە حبس اولدو . بىر

سآات دان سۇنرا ازرق-ى شامى قاباغا چىخدى. قاسىم بىن رىشادتىنندن قانى باشىئنا چىخدى. دئىئەرلر ازرق-ى شامى يىئىدى دىيرمان داشىئن، شمشىرىينىن باشىئندا الى اوسته گوئىه قۇوزادى. اونا گۈرە چۈخ چتىن گليردى كى، او يال يوبالدا پەلوان بىر تازە جاوانلار توتوشىسون. كىچىك اوغلوون قاسىمین جىنگىنه گۈئىرىدى بو سىفارشى ايله كى قاسىمین ال قولون باغلا بورايىا كىير، جاوان مئيدان-ى جىنگە وارىد اولدو. حضرت-ى قاسىم ايله توتوشدو. قاسىم اونسو شمشىرى آبدارىلەن اىكى بولىدۇ. ازرق اوندان بويىشكى اوغلوون گۈئىرىدى. او دا قاسىمین ئىنده جەنمە واصىل اولدو. تا اوچونجۇ و دۇردونجۇ اوغلو قاسىمین ئىنده زھرين اىچدىلر. قاسىم ازرق شامى يە دئىى: من اوشاق دئىيىلم كى منيم جىنگىمه اوشاق يوللايىرسان. ازرق بىر حالدا كى گۈزلەرنىن دئىتىپارلايىرىدى و حىرصىدن گۈزۈ آياغانىئىن آلتىئىن گۈرمۇردو حضرت-ى قاسىمین جىنگىنه گىلدى و دئىى:

الا ائى مجتىبى اوغلو منى درد و قىمە سالدىن
آئىشىدىم نار-ى هىجرانە، يىشتىدىم جانە ائى قاسىم
يىتىرىدىن قتلە دۇرد اوغلوون ئىمدەن اىختىيار آلدەن
منى بو قۆصەدن ئەتدىن دلى، ديوانە ائى قاسىم
حضرت قاسىم رجز اوخويما- اوخويما جاواب وئرىدى: ائى ازرق منى تانىمىئىرسان؟
منى بو لىشگە بى شرم و حىدان خبر آل
گىئد وفا صاحىبىنى اهل-ى جفادن خبر آل
ضرىت-ى بازو مو گۈرددۇ ھامىسى دۇرد اوغلوون
گىئت جەنمە او ئولاد-ى زىنادان خبر آل
نۇپتىندير گىنده جىكسن بىلىرم نيرانە
آتش-ى پۇر شىر-ى قەر-ى خودادان خبر آل
ازرق ديوانە لىك حائىندا او جا سىسى ايله دئىير:
سنى بو چۈلدە ساغ قۇيىسام
منه دىريلىك حرام اولسۇن
توقۇم بىر ايش سنە عىبرت
بو خلقە پند-ى عام اولسۇن
اوشاشسان جىنگىمه دۈزمك
چتىن سنە داۋام اولسۇن
سۇنرا لەنин دىيشىب اوزۇن بىلەمەمك حائىندا دئىير:
دئەم كى، كافرايدىن رەحмиيە نە گىلدى سنىن

گؤززوم باخا- باخا هر دئردۆ وئردى جان قاسم

حضرت-ى قاسم میتانتىلە ازرقە دئىير:

توم آغزىن، آچ الين، فاسيق! دانئىشما بئله هذيانىء

منى خىردا اوشاق بىلمە ، گوز آچ ياخچى منى تانىء

ازرق دئىير:

بەھار-ى عئىشىم ائتدىن بو گۈن خزان قاسم

خراب اولوب باشىما طاق آسمان قاسم

يئىغىلەمىش حؤوصىلەمى طىفل-ى شىرخار پۇزوب

دایانئىشام كى قۇپوب باشىما خزان قاسم

دئمەم كى كافرايدىن رحيمىوھ نە گىلدى سىنىن

گۈززوم باخا- باخا هر دئردۆ وئردى جان قاسم

حضرت-ى قاسم دئىير:

كىچىك بو سىننە باخاما دانئىشما بئله افسانە

سىنىن تك مىن نفر ازرق قدم قۇيىسا بو مئيدانە

ونوجودون مرد- مردانە باتىئررام قانە ئى^ ازرق

خىال ائتمە اوشاقدىئىر مرتضى اوغلو جاۋان قاسم

سوسوزدور ، خىردادىئىر ، يۈرۈغۇندو بو عطشان قالان قاسم

گىركىدىر يۈللايام بو گۈن سنى نيرانە ئى^ ازرق

ازرق قئىيىض حالىلە دئىير:

سنه بىر يارە من ووررام تاپىلماز بىرده درمانىء

دوائى-ى درد اوچۇن گىلسە اگر لقمان ئى^ قاسم

قاسم اوْنۇ الە سالماق حالىلە دئىير:

اجل تو توبىدور سنى ئى^ ناكس-ى زىنزاادە

گىرك دئىيل بو قىدر قىل و قال دعواوادە

سۇنرا طبل و شئىپور سىسى اوچاڭىز. قاسم ازرق شامى ايلە داعوايا گىرىشىر . اىكى اۆچ

ضربت اوچان بويان اولاندان سۇنرا ازرق اوخويور:

ئى^ طىفل رحم ائت جانىوھ

گىرمە منىم مئيدانىمە

من بىر پلنگم شىرلر

باغرئىن يارىئب قان ائىلەرم

گؤرسه نريمان سطورييم
بو شه يتم ؟؟؟ بو قو درتيم
رعشه دوشر اعضاينه
چون بيد لزان ائيله رم

قاسم بیئر حالدا کی، رجز اوْخوینور ازرق شامی یه بیئر قیئینج وورور کی ازرقی آت اوسته ایکی بؤلور. هر ایکی طرفدن احسنت سسی او جائیر. قاسم ازرقین باشیئ اوسته چاتیر اوْنون باشیئ بدنیندن آئیئریئ و او باشیئ بؤركنن و شالنان خئیمه گاھه گتیریر و ایمام حسینین آیاقلارئین قاباغیئنا آتیئ. اوْ تورانلارین گوئزلرینین یاشیئ قوروپوب . سئوینجک حضرت-ی قاسمه باخیئلار . ازرقه لعنت، یزیده لعنت مئیدانی بوروپیور. حضرت-ی قاسم شاد حالدا اوْخوینور:

آچیب فتح شهبازی شہپر عمرو
 شکاریم اولوبدور قضنفر عموم
 بو گون سن ائی کان جود و کرم
 هوونر قیلیمیشام جاییزه ایسته رم
 پوژزو ب صف لری یئیخمیشام بیرقی
 شوچاغعتده اولدوزرموشم ازرقی

ایمام حضرت-ی قاسمین اۆزۈندەن و گۈزۈندەن اۋپۇر و اوئون جايىزەسىن آلاھىئىن بېھىشىئىن و عدە و تۈرىر. قاسىم امامئىن بۇ محبىت ائىلەمەيىندەن سۈزىرا مئىدانا قاينىلەير . شمر نا آرام و عصىبانى حالدا قۇشۇنا دستور و تۈرىر قاسىمە حملە ائىلەسینلەر و اوئا ماجال و تۈرمەسینلەر . شمر دئىتىر:

حُوكَمْ سَيِّدِ الْيَمَدِ، شَمْسِيرْ سَيِّدِ كِينِ بَلْيِيمَدْه
قَيْئِرْ خَا يَانْخِيْنِ اِيَالْتِ ۖ ۹۹۹۹ طَبَالْ چَالْ نَقَارَه

طلبو و شئیپورون سسی، شمشیرلره و نئیزه‌لرین سسی لە قولاقلارئ کر ائیله يېر . بىر ايکى ساات دان سۇنرا قاسم ده تاب و توزان قالمئىر . شمشیر يارالارئىنئين اثىرىنده آتدان يئرە دوشۇر . يىئە دە كۆفار دۈۋەرسىن آڭىلار و نئیزە و شمشیر قاسمين جنازەسىنە هە طرفدن ياعىئەر . ايمام چىلىپاچ شمشير ايلە قاسمين جنازەسى اوستە گلىرىر . كۆفار داغىيەيشىئر . ايمام قاسمين نعشىن خىنیمەلر قاباغىئىنا گىزىرىر . اهل-ى حرم دۈۋەرسىنە ئىيغىشىئر و نۇرۇخە اوخخورلار و سىنەلرینە و نورولار . ايمام دستور و ئىزىرىر قاسمين خىنیمەسىنە قارا پارچا چكىسىنلر . ايمام قاسمه مرىشە اوخويور . هامئىنئ اورەھىي دردە گلىرى . اورەكدىن حضرت-ى قاسمه آغلائىرلار . دوغروسو ايمام حسین-ە اورەكلىرى يانشىئ .

آغلاماق سينه وورماق قورتارانا ياخىن سكينه كى، سوسوزلوغوندان گۆل كىمى سۇلوبدور. ابوالفضلين خئىمەسینه اوز قۇيور. ابوالفضلين خئىمەسینىن قاباغىندا صئىحە چكىر آغلايئير و دئىير:

سوسوزدان سولدولار گۆل لر عموجان
اولوبدور لال بولبۈل لر عموجان
بىزه سو تاپگىئىنان اولدوڭ سوسوزدان
بە حق-ى ساقى-ى كۈۋىش عموجان

ابوالفصل خئىمەدن چىخىر. اورهىي دردى و گۈزۈ نىلى. سكينهنىن سۈزلىرىنە قولاق آسيئر و اوغا تسكىنلىك وئرير و دئىير:
بو قدرى ائىلەمە افغان سكينه
منى چۈخ ائىلەمە گىرييان سكينه
گىتىرم سو سنه يايىنکە وئررم
بو قۇللارئ سنه قوربان سكينه

ابوالفصل اورادان ايمامىن حۆضورونا گلىر و اوز قارداشىئنا توپور و دئىير:
كى ائى حىمایىته مۇحتاج اولان سلامون علئىك
ونصى-ى صاحىب مئراج اولان سلامون علئىك
أتاسى ساقى-ى كۈۋىش، بىراذرى سقا
هامىء اومىدلرى تاراج اولان سلامون علئىك
ايام آه و نالەلى سىس لە ابوالفضلە جاۋاب وئرير و دئىير:
كى ائى عزىز-ى دىل-ى لاقتى علئىك سلام
گۆل-ى شىكۈفتە-ى باغ-ى وفا علئىك سلام
اولا سلامئۇ قوربان بلا چىكىن جانىئىم
دىء مطلبىن سنه عالم فدا علئىك سلام

ابوالفصل بىر حالتده كى شىمردىن شىكايىت ائىلەتىر ايمامە دئىير:
بو شىمر طعنەسى قارداش بئلىمى سىئىدىرىدى
قىيور قارداشىئىن عباسى قىيىرت اولدوزدۇ
مۇرخىس ائىلە منى بىر اولۇم عۆقاپە سوھار
گۈرۈم بىر چۈلدە قالار بىر نفردە صبر و قرار؟
ايام نۇوەحە آهنگىنده ابوالفضلە خىطاب بىلە دئىير:
ترحوم ائت منه ائى يار و يازىرىم قارداش

قرىب قوئىما منى ماه-ى انورىم قارداش
ابوالفضل ايمائىن فرماتىشىنин جاوايانىدا بىلە دئىير:
فدا اولوم سنه ائى پادشاه-ى مۇلک-ى عراق
بوال، بو قول، بو قىئىنج بس نه واخت ضرور اولاجاق
سكىنە بو حالدا آياق يائين ابوالفضلين قاباغىنا قاچىئر و نازىك سىسى لە اوخويور
نه كربلا دى بو وېرانە ائى مۆسلمانلار
دۆشكىدۇ بىر يانار اوت جانە ائى مۆسلمانلار
تاپىلە ئىلە ئىچيم سو بو قىمىلى صحرادە
مگر فرات دۇنوب قانە ائى مۆسلمانلار
ابوالفضل العباس کى قشىرتىدە شۇھرتى دونيائى توتوبدور سكىنەنин نالەسىن تحمول
ائىلە يە بىلمىر و اوز ايمام حسین-ە توتوب دئىير:
بو يان سكىنەنин آھى، او يان دا گۈز ياشىن
آماندى گۈر نىجە بى هييمەت اولدۇ قارداشىن
ايمام ابوالفضلە ايجازە-ى جنگ وئرىمىر. آمما دئىير اگر اولسا خىردا اوشاقلار
سوسوزلۇقدان گۆل كىمى سۈلۈبلار اوئىلار بىر آز سو گىتىر. بونو ھامى بىلىرىكى، سو يۈلۈن
دۆشمن قوشۇنۇ توتوبدور. ابوالفضل گىرك دۆشمەنلەر اىچىندىن سوپا يۈل تاپا. ايمام دئىير:
موئىسىر اولسا فراتە اوزۇن يېتىر قارداش
بو تىشنى لىلە بىر مشك سو گىتىر قارداش
ابوالفضل بو فرمانى ايمامدان آكىر. بىر حالدا کى جنگ مئيدانىنا گىدىر دئىير:
كى ائى شەنىشە-ى لب تىشنى جان خودا حافىظ
اولان منه آتادان مئھرىيان خودا حافىظ
داھىء جمالىيۇ ئۆرمەك قىيامته قالدى
حال قىئىل گىدىرم باغرى قان خودا حافىظ
سوئىرا لەھىن دېيشىپ پەلۋانلار ساياغى ئۆزۈن اۆچۈن اوخويور و مئيدانا سارئ گىدىر:
كى ائى شاه-ى فرد-ى احد يە حسین (اوتورانلار اوجا سىسى لە دئىيرلە: يە حسین)
كۈمك يۈخ قوشۇن بى عدد يە حسین (يىئە دە يە حسین سىسى مئيدانى دۆلدۈرۈر)
ابوالفضل مئيدانە گىدىر. اهل حرم گۈز ياشى ئۆتكۈر. ايمام حسین-ى آغلاماڭ قۇيمۇر.
ابوالفضل ايمائىن قوشۇنۇن و اهل-ى بئىتىنин داياناجاڭىدئىر. هەركىس هاردا قالاندا ابوالفضلى
چاغىئار. ايندى ابوالفضل مئيدانە گىدىر. ساھ - سالىم قايتىتما ياجاق.

عاشيق علسگرله آروادى آنا خانىم

190

تۇپلايان: محمد عبادى قارخانلى «آشيق»

دئىشىرلر عاشيق علسگر گئىجهلى بىر وارلى آغاڭىن قىزىئا تعرىف دئدىگى اوچون آغا
عاشىغا بىر دست باھالى پالتار بىر جۆت ياخشى باشماق و بىر گۆمۈش خنجل باغىشلايىر. عاشيق
علسگر توپو قورتارىئب دايىشىدئىغئ پولو آئىب ئۆزىنە قاينىدیر.
عاشىغىن آروادى آنا خانىم علسگرىن آينىنده تزه پالتارئ آياغانىدا تزه باشماقلارئ
گۈرەندە باشلايىر دىئىنمه يە.

- آى بو نە ياشايىش دير توپى دان نە آئىرسان اوز اوستۇ باشىينا خىرجلەيىرسن بودو قاباق
دا بايرام گلىر اوشاڭىن بىرىنە بىر دست پالتار آلانمايا جاقسان و...
عاشيق علسگر دئىپىر: آرواد توپى دان آلدەيغىم پولون ھامىسىن گتىرمىش بىر پالتارئ بىر
آغاڭىن قىزىئا تعرىف دئدىگىم اوچون آغا اوزۇ منە باغىشلايىبىدىر. آرواد دئىپىر: ھە سىنىن دە ايشىن
اولوب اونو بونو تعرىفالەمك هېچ گۈرمەدىم كى منه دە بو نىچە اىلده بىر تعرىف دئىپەسىن
بىلە اولاندا عاشيق ال ائىلەيىب سازا زىلەنى زىل، بىمىنى بىم ائىلەيىب گۈرەك نە دئى:

آلًا گۈزلۇ نازلى دىلبر،
ائلىندىن خېرىن وارمى؟
دۈرد بىر يائىن باغچا سوئىود،
گۈلۈندىن خېرىن وارمى؟

علسگر باخدى گۈردو اۇز زىبىللى دير آرواد نە واخت ديركى بىر سۆپۈرگە چىكمەيىب
آلدى سۆزۈن او بىرى بىندىنى:

او زامان كى گىلدىم سىزە،
مايىل اوللۇم قاشا گۈزە،
زىبىلىن چىخىبىدى دىزە،
كۈلۈندىن خېرىن وارمى؟

بونو ائشىدن آرواد باشلادى يىئەد دىئىنمه يە آلدى علسگر:

او گوندن کی گلین اولدون،
قابئر غاسی قالین اولدون،
قاینانانیا ظالیم اولدون،
دیلین دن خبرین وارمی؟

بئله اولاندا آرواد بتردن آجیقلائیب دئدی من سنه بیر ساعت دا او تورمارام دور منیم
جاهازیمی چات آتا آپار ددم ائوینه کبینیمی وئر او زوموده بوشا.
او زامائین دا جاهازی نه اولاجاغیدی بیر ایکی فارماش بیر ایکی چؤوال بیر آزا میس
قاب قاشیق آنجاق آنا خائیمین بیر تاواسی واریدی اووندا پاخیر یتیب دلمشیدی عاشیق علسگر
بو سوزو اشیده نده آلدی سوزوں تاپشیر ماسین:

علسگرله چکمه داوا،
عریفلر با خسین حساوا (حسابا)،
جاهازئن بیر ییرتیق تاوا،
مالین دان خبرین وارمی؟

بو سوزو دن آنا خائیم پرت اولوب دئدی: من سنه دئدیم منه تعريف دئ یا آجیق آتینا
مئندیر.

عاشیق علسگر دئدی: آخى آئی آرواد من سنه نهینه تعريف دئیم؟
آنا خائیم دئدی: او زگه لرین نهینه تعريف دئیرسن بودو باخ او جا قامیمه گوزه لیگیمه
تعريف دئ.

بئله اولاندا آلدی علسگر:
سنه دئیم آنا خائیم،
قددین چیناردان آرتیق دیر،
دو داغین قارپیز قابیغی،
بورونون خیتارдан آرتیق دیر.

شنه کیمی بارماقلارین،
قاشیق کیمی دیرنالارین،
او بالاجا آیاقلارین،
خرمن ده ولدن آرتیق دیر.

بئله اولاندا آنا خاتىم علسگردن كۆسۈپ ائوين بير بوجاغىندا اوزۇن دىيوارا دۇندەرئىب
كۈندهلن ياتدى آلدى علسگر سۈزۈن تاپشىرماسىن»

«علسگرە» قاش آتماغىن،
عىشوه ايله غمزه ساتماغان،
سەنин كۈندهلن ياتماغان،
خرمندە كەل دن آرىقىدى.

سحر اوچاجىن آنا خاتىم دۆرۈپ دەھسى ئۆينه چىخىپ گىتدى آمما اوز قلىينىدە دئدى
علسگر سەنە من تعرىف دئدىرتمەسم دەھمەن قىزىئ دئىلىم. بلى دىنەرلر آروادىن يۈز فېلى اوڭار
بىرىلە بىر سو دەتىرمائىن ايشە سالار.

بىر گۈن بو ايشىن اوستۇندن كىچىدى سۇنرا آنا خاتىم دۆرۈپ سحر صوبىجىن داش
گۈزۈنە بىر صىغال وئىرېت ياشماغان چكىپ دوداغا تائىنماز حالتى سەنك ئىنده گلىپ
چىشمەتىن باشىندا دوردو. علسگر يۈخودان آيىلېپ گىلدى چىشمەيە كى ال اوزۇن يۈسۈن گۈردو
بىر گۈزۈلە علسگرە آناتدى كى منه تعرىف دى بىلە اولاندا آلدى علسگر:

آخشام صباح چىشمە سەنин باشىنا،
بىلىرسىنى نىچە جانلار دولائىر؟
بوللور بوخاق، لالە ياناق، آى قاباق،
شاهمار زۆلەق پريشانلار دولائىر.

* * *

گۈرۈم گۈزەللىكىن بىزه بىلدىرير،
قاش اوپىنادىر خستە كۈنلۈم گۆلدۆرر،
عىشوه يىلە ناز ايله آدام اولدورور،
غمزە سىنەدە تاحاق قانلار دولائىر.

* * *

آدىم «علسگردى» گۈيچە ماحاىىم،
دولائىم باشىنا قادان آىيم،
حوسنون شىلەسىنە خستە خىتايىم،
پروانەدى شمع ستانلار دولائىر.

* * *

بو تعریف سۇنا چاتاندا آنا خائىم بىردىن اۆزۈن آچدى علسىگەر گۈرددۇ بىن گلىن اۇز خائىمى ئ
آنا خائىم دىر هر ايکى سىينىدە گولمك توتدۇ دئدى علسىگەر گۈرددۇن من سنه تعریف دئدىرىدەرمۇ؟
سۇنرا عاشقى لا آروادى اۇلارينه گىلدىلر.

معجز یار ادیجیلئینددا موسیقی آلتلری نین آدی.

محمدعلی نقابی

آذربایجان موغاملاری: «راست»، «شور»، «سئگاه»، «شوشترا»، «چارگاه»، «بایات شیراز»، «هومایون».

بالابان: توتک، نسله چالینان، قمیشدى، آغاجدان قايرىلەمیش ساده چالغۇ آلتى. «بالاباندا قاندئيرماق» قىثير مۆستقىم و دولاپىئ باشا سالماق.

بئیت: مىن بىد گەرەك سىلسەنە قارنۇن بالابان تك.

يۈنچانئ آجوندان با ساسان باغرئۇجا جان تك. (م. س. ۶۵)

تار: مىضرابلا چالینان آذربایجان موسیقى آلتى، ۱۱ سىمى اوْلوب، دستەسى اوْزون و کاساسى داردئير. توت آغاچىدان قاىئىرلار. خاۋىرمىيانە، ایران، ائرمنىستان، داغىستان و گورجىستاندا اىستىفادە اوْلۇنار.

بئیت: نه تار وار، نه كمانچە، نه دف شىبيستردى

آماندئير ائىلمە عئمرۇن تلف شىبيستردى. (غ/ ۱/ ۵۶)

چغانە: آلات موسىقى دن، قاشىغا بنزەر و بىر نىچە زىنقىرۇو وار، ال ايلە چالىنار.

بئیت: دوْلو چغانە چالىر، اوْتۇرۇر ياتاغىمدا

ياغىشدا، هېچ بىرىسى ائىلەمیر حىجاب، اوْلۇرەم. (غ/ ۲/ ۳۱۹)

چنگ: معروف سىملى موسىقى آلتى، فرانسىزجا آدئ «هارپ» دئير.

بئیت: جام و پىيالە، مۆطرىب و مىضراب، چنگ و عود

حاضيرلائير بو بزمده هرزادى جىتىن.
دايره: قاوال.

بئيت: بو، سوکنارى، بوگولشن، بومىنى، بويار، بوتار
(شيدا ۱۳۰) بودف، بو دايىرە، سئير ائىلە جىتى ساقى!
دف: قاوال.

بئيت: آمېرىكا عاليمى خلق^۳ ائتدى بير دسگاه آهنندن
گەھى دف چالدى آهن، گەھى نىئى شام و سحر خلقە.
(غ/ ۱/۱۳۸) دف قىزماسا چائىنماز، پۇلسوز چۈرەك آئىنماز.
تسىيىھى قۇي كارە تا رفع اولا ملاين.

دوېنكى: دۇنبىلەك، آغزى، گۈلەميش درى ايلە باغلۇ، كاسا شكلىنىدە بىر موسىقى آلتى كى
معمولن دىنكىلە وورولاراق چائىنار. (مج: قارئىن)

بىر-سى طۆپىل دن بىر مىثال: بۇلپۇل گۆلە باخىردى، جەھەجە ووروب اوخوردو، قومرى
دئىيردى: به - به! بوبىو دئىيردى: هوپ - هوپ! قىجلە دئىيردى: ساغ اوڭلۇ، ئەنلىپ-ى خورمۇ!
قارقا اوخوردو شرقى، قونياق ايچىردى قىرقى، طوطى يئىيردى پىشىك، دورنا چائىردى دۇنبىك،
اوئىنوردو حاجى لىتىلگ، به صد هزار چم - خم!
(غ/ ۲) (۳۲۵)

زورنا - سورنا - زېئنا: كىسکىن و آجىء بىرسىس چىخاردان و ان چوخ طىبل ايلە برابر
اولاراق پۆفلەمكىلە چائىنان دىلەكلى معروف موسىقى آلتى كى قمىشىدن، اىچى بۇش فيلىزىدەن و ياخىلۇندان قايشىرارلار.

بئيت: اللى مين زرنشان هۆرۈك دالدا، هم كىنار-ى لىپىنده يۈز مين خال
سەحرىلە دستەلر ائدىب ترتىب، خالقى مشغۇل ائدىر بە زورنا قاوال.

(م. س ۹۹) ساز: مىضرابلا چائىنان، آرمود كىمى چاناغى اولان سىيملى خالق چالغۇ آلتى.
بئيت: خوش اولزامان كى، سىماۋىر چالاردى ساز و كمان.
گىرردى مجلىسە، اوئىناردى اىستىكان گۆنەدە.
(غ/ ۲/۲۸۸) سەتار: سىيملى موسىقى آلتلىرىندن بىرىنىن آدى، تارىئىن بىر نۆرۈق.
بئيت: چئۈرۈدىم اوزۇ چىرخ-ى نيلوفە، دئىيم: ائى نا اينصاف، ائى نابىكار!

۱- اىلک راديو وئريليشى / آ. فسىنن طرفىنندن ۱۹۰۶/۱۲/۲۴ دە ترتىب وئريلىدى.

۲- ماھنى، ترانە.

چو بئش گون اوزوم گولدو، ائتدین حسد، گتيردين مني درده ميشل-ى سه تار!^۱
(غ/۲۹۵)

طوطک - توتك: قميشدن و سانيرهدن قاييرلەمئيش نفسلى خالق موسيقى آلتى.
بئيت: بوندان اوئل خلق چالاردى طوطەيي، چوخ وئردى حاصليل باغي، پته ئى.

(م. س. ۲۳) عود: بربطه اوخشار موسيقى آلتى.
بئيت: يئديك شامي «حشت» سراتيندە بيز
(غ/۲۳۰) به آواز-ى چنگ و دف و عود و تار.

قووال: دف، دايىر.
بئيت: واعظ دئىيركى: سئومە جمالى!
(شيدا ۱۶۱) تۈك قاش قاباغىن، چالما قۇوالى.
اله آلدئ قاوالى اول دوختر

اوخدو چم - خم ايله بير شوشتىر. (سید عظيم شيروانى)
كمان: آلت طرفى ديز اوستونه قويولوب كمانه ايله چالىنان ۴-۳ سىملى موسيقى آلتى.
بئيت: «صمد عمى» كىمى، گوركان سۇخار مزاره سىنى
قاوالى، دونبىگى، سازى، كمانى بوشلا گىنده. (شيدا ۲۰۵)

نه قىدر دردى دىر او قىرئق كمان. شىكايىت ائتىلە يېر اوز دونيا سىئىندان
(صمدورغون)
كمانچا - كمانچە: آلت طرفى ديز اوستونه قۇنوب ياي ايله چالىنان موسيقى آلتى،
سىمى اوولوب، كاساسى تارдан داها كىچىك و اوستونه درى چكىلىمىشدىر.
بئيت: موطرىپ، كمانچە نالھىسى «آغانى»^۲ پرت اندىر.
(غ/۴۴) قوييمور اشىتىسىن آه و فغائىن رعىتىن.

ميسراب: بعضى تىللى چالىغى لارىن تىللرىنە وورماغا مخصوص سۆمۆك و يا پىلاستىك
پارچاسى. باخ: چنگ.
مizmar: ئىنى زېرنا.
بئيت: جەت نەدير، گۈرەسەن خالىق-ى مئى و ميزمار
(شيدا ۱۲۹) حرام ائدىيىدى بىزە ئىئىش و عىشىرى ساقى؟

۱- شاعيرين بaganagى حاج خليل مهدوى نادر (مديرالناظره) نين خستەلېگىنە اىشارە دىر.

۲- شاهرود اطرافيىدا «صالح آباد» كىندينده ساكىن اولان اديب شخصە اىشارە دىر.

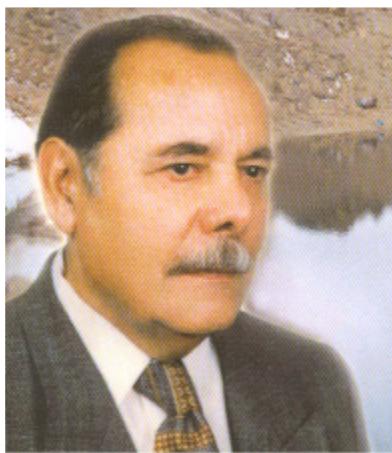
۱- شىيسترلى واعيظ و ناطيقە اىشارە دىر.

نىي: باخ: زئرنا، زورنا.

بئيت: قوْيىن- قوزو قارىشىئر بير - بىرىنە صحرادە،

نىي چالار، سۆد اىپر، كئف چىك چوبان گۈندە.

(۲۱۵/۱/ع)

آلقيش لار

• توپلايان: عزيز محسنى

- آللاده باشىندان بىر تۆك اسکىك
اىلەمسىن.
- آللاده باشىندان تۈكسۈن.
- آللاده بالالارىئى ساخلاسىن.
- آللاده بركت وئرسىن.
- آللاده بۇتۇن قىيىزلارىن بختىن آچسىن
بىزىمكىلرده اىچىنده.
- آللاده تاًعالا باشا جان وئرسىن.
- آللاده جانئىنا ساغلىق وئرسىن.
- آللاده جىبىيەه بركت وئرسىن.
- آللاده خىئير وئرسىن.
- آللاده خطادان بلادان ساخلاسىن.
- آللاده دادئىنا چاتسىن.
- آللاده رحمت اىلەسىن.
- آللاده روزىيى باشىندان تۈكسۈن.
- آدىئىنا قوربان اوْلۇم.
- آغ بخت اوْلاسان.
- آغ گۇنلو، آغ چۈركلى اوْلاسان.
- آغ گۇنە چىخاسان.
- آغزىن شىرىن اوْلسون.
- آللاده آتاوا رحمت اىلەسىن.
- آللاده آمانىئىدا.
- آللاده ئوھىنин چىراڭىنىئى كىچىرتمەسىن.
- آللاده يىندىن توتسۇن.
- آللاده اليىسى بىركلەي اىلەسىن.
- آللاده اوّرەتىيەه گۈرە وئرسىن.
- آللاده اوْزۇۋە بىر ياخشى يېردىن قابىء
آچسىن.
- آللاده ايشىيەه فرج وئرسىن.
- آللاده ايمادئىنا چاتسىن.

- آللاد سوْفَرْهُنِى بُول ائلەسىن، جىيىنى دۇلۇ.
- آللاد سىزى نامىرلەرن اوْزاق ائتىسىن.
- آللاد شفا وئرسىن.
- آللاد عاقىبىتىوھى خىئير ائلەسىن.
- آللاد عوْضىنى وئرسىن.
- آللاد عؤمروْنۇ اوْزۇن ائلەسىن.
- آللاد قۇلۇوا قوْدۇرت سوْفَرْووھ بىرکت وئرسىن.
- آللاد گۈزۈوھ ايشىق وئرسىن.
- آللاد مۆبارك ائلەسىن.
- آللاد وئرىدىكچە وئرسىن.
- آللاد يۈخ يېردىن قاپىء آچسىن.
- آناۋئىن سوْدۇ، آتاۋئىن چۈرۈنى سەحالال اوْلسۇن.
- آناۋئىن سوْدۇ سەحالال اوْلسۇن.
- آياغىن داشا دىيمەسىن.
- آياغىن دوشىرلى اوْلسۇن.
- آياغىن يۈنگۈل اوْلسۇن.
- آياغىوا داش دىيمەسىن.
- آيدىئىنلەغا چىئىخاسان.
- آللاد زىيارت قىسمت ائلەسىن.
- آللاد سىندىن راضىء اوْلسۇن.
- آللاد سە جان ساغىئىغىء وئرسىن.
- آللاد سە كۆمك ائلەسىن.
- آللاد سە همىشە يار اوْلسۇن.
- آللاد سىنى آتا- آناوا چۈخ گۈرمەسىن.
- آللاد سىنى ائىيندن اسكيك ائلەمەسىن.
- آللاد سىنى اوْز آرزووا چاتدىرىسىن.
- آللاد سىنى بىزە چۈخ گۈرمەسىن.
- آللاد سىنى پىس نظردىن ساخلاسىن.
- آللاد سىنى جاۋانىئىغىوا باغىشلاسىن.
- آللاد سىنى دالدارا سالماسىن.
- آللاد سىنى دۆشىمنە گۈلدۈرمەسىن.
- آللاد سىنى دۆشىمنە مؤ حتاج ائلەمەسىن.
- آللاد سىنى شردىن قورتارسائىن.
- آللاد سىنى مورادىيوا چاتدىرىسىن.
- آللاد سىنى مىن بوداغ ائلەسىن.
- آللاد سىنى نااومىد قۇيماسائىن.
- آللاد سىنى نامىرلەر مؤ حتاج ائلەمىسىن.
- آللاد سىنى ياددان چىئىخارتماسائىن.
- آللاد سىنى يامان گۈنە قۇيماسائىن.